

Universitätsbibliothek Wuppertal

Titi Livii Patavini Historiarvm Libri Qvi Svpersvnt Omnes

Livius, Titus

Mannhemii, 1779

Liber IV

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1242](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1242)

I

Hos fecuti M. Genucius & C. Curtius
 consules. Fuit annus domi forisque infestus.
 Nam anni principio & de connubio Patrum
 & plebis C. Canuleius tribunus plebis roga-
 tionem promulgavit; qua contaminari san-
 guinem suum Patres, confundique jura gen-
 tium rebantur: & mentio, primo sensim in-
 lata a tribunis, ut alterum ex plebe consulem
 liceret fieri, eo processit deinde, ut rogatio-
 nem novem tribuni promulgarent, « ut po-
 »pulo potestas esset, seu de plebe, seu de
 »Patribus vellet, consules faciendi.» Id vero
 si fieret, non vulgari modo cum infimis, sed
 prorsus auferri a primoribus ad plebem, sum-
 mum imperium credebant. Læti ergo audiere
 Patres, Ardeatium populum ob injuriam
 agri abjudicati descisse, & Veientes depopu-
 latus extrema agri Romani, & Volscos Æquos-
 que ob communitam Verruginem fremere:
 adeo vel infelix bellum ignominiosæ paci
 præferebant. His itaque in majus etiam ac-
 ceptis, ut inter strepitum tot bellorum con-
 ticescerent actiones tribuniciæ, delectus ha-
 beri, bellum armaque vi summa adparari

*U. c. 310.
 a. C. 442.*

*M. Genu-
 cio, C.
 Curtio
 Coss.*

*Lex de
 connubio
 Patrum &
 plebis: de
 communi-
 cando cum
 plebe con-
 sulatu.*

U. c. 310. jubent; si quō intentius possit, quam T.
a. C. 442. Quinctio consule adparatum sit. Tum C.
 Canuleius pauca in senatu vociferatus; « Ne-
 » quidquam territandō consules avertere ple-
 » bem a cura novarum legum: numquam eos
 » se vivo delectum habituros, antequam ea,
 » quæ promulgata ab se collegisque essent,
 » plebes scivisset; » & (a) confestim ad con-
 cionem advocavit.

*Adversus
 utramque
 legem ora-
 tio Coss.*

II. EODĒM tempore & consules senatū
 in tribunum, & tribunus populum in con-
 sules incitabat. Negabant consules, « Jam
 » ultra ferri posse furores tribunicios. Ven-
 » tum jam ad finem esse: domi plus belli
 » concitari, quam foris. Id adeo non plebis,
 » quam Patrum; neque tribunorum magis,
 » quam consulum, culpa accidere. Cujus rei
 » præmium sit in civitate, eam maximis sem-
 » per auctibus crescere: sic pace bonos; sic
 » bello fieri. Maximum Romæ præmium
 » seditionum esse: id & singulis universisque
 » semper honori fuisse. Reminiscerentur,
 » quam majestatem senatus ipsi a patribus ac-
 » cepissent, quam liberis tradituri essent; ut,
 » & quemadmodum plebs, gloriari posset, &

(a) & del. Gron. Crev.

LIBER IV CAP. II

» auctiorem amplioremque esse. Finem ergo *U. c. 3101*
 » non fieri, nec futuram, donec, quam feli- *a. C. 442a*
 » ces seditiones, tam honorati seditionum
 » auctores essent. Quas quantasque res C.
 » Canuleium adgressum? conluvionem gen-
 » tium, perturbationem auspiciorum publico-
 » rum privatorumque adferre, ne quid sinceri,
 » ne quid incontaminati sit: ut, discrimine
 » omni sublato, nec se quisquam, nec suos
 » noverit. Quam enim aliam vim connubia
 » promiscua habere, nisi ut ferarum prope
 » ritu vulgentur concubitus plebis Patrumque:
 » ut, qui natus sit, ignoret, cujus sanguinis,
 » quorum sacrorum sit; dimidius Patrum sit,
 » dimidius plebis, ne secum quidem ipse
 » concors? Parum id videri, quod omnia
 » divina humanaque turbentur: jam ad con-
 » sulatum vulgi turbatores adcingi; & primo,
 » ut alter consul ex plebe fieret, id modo
 » sermonibus tentasse: nunc rogari, ut, seu
 » ex patribus, seu ex plebe velit, populus
 » consules creet: & creaturos haud dubie ex
 » plebe seditiosissimum quemque. Canuleios
 » igitur Icilioque consules fore. Ne id Jupi-
 » ter optimus maximus fineret, regiae majesta-
 » tis imperium eo recidere: & se millies

U. C. 310. » morituros potius, quam ut tantum dede-
 a. C. 442. » coris admitti patiantur. Certum habere,
 » majores quoque, si divinaissent, concedendo
 » omnia, non mitiorem in se plebem, sed
 » asperiozem, alia ex aliis iniquiora postu-
 » lando, quum prima impetrasset, futuram,
 » primo quamlibet dimicationem subituros
 » fuisse potius, quam eas leges sibi imponi
 » paterentur. Quia tum concessum sit de tri-
 » bunis, iterum concessum esse. Finem non
 » fieri posse: ^{non} in eadem civitate tribunos ple-
 » bis & Patres esse: aut hunc ordinem, aut
 » illum magistratum tollendum esse: potius-
 » que sero, quam nunquam obviam eundum
 » audaciæ remeritæque. Illine ut impune
 » primo discordias ferentes concitent finitima
 » bella, deinde adversus ea, quæ concitave-
 » verint, armari civitatem defendique prohi-
 » beant, &, quum hostes tantum non arces-
 » fierint, exercitus conscribi adversus hostes
 » non patiantur? Sed audeat Canuleius in se-
 » natu proloqui, se, nisi suas leges tamquam
 » victoris Patres accipi sinant, delectum ha-
 » beri prohibiturum? Quid esse aliud, quam
 » minari, se proditurum patriam? obpugnari
 » atque capi passurum? Quid eam vocem anti-

» morum, non plebi Romanæ, sed Volscis U. c. 310.
 » & Æquis & Veientibus adlaturam? Nonne, a. C. 442.
 » Canuleio duce, se speraturos Capitolium
 » atque arcem scandere posse, si Patribus
 » tribuni, cum jure ac majestate ademta,
 » animos etiam eripuerint? Consules paratos
 », esse duces prius adversus scelus civium,
 », quam adversus hostium arma.

III. QUUM maxime hæc in senatu ageren- Canuleiū
tribuni pl.
oratio pro
legibus
suis.
 tur, Canuleius pro legibus suis & adversus
 consules ita disseruit: « Quantopere vos,
 » Quirites, contemnerent Patres, quam in-
 » dignos ducerent, qui una secum urbe intra
 » eadem mœnia viveretis, sæpe equidem &
 » ante videor animadvertisse: nunc tamen
 » maxime, quod adeo atroces in has roga-
 » tiones nostras coorti sunt: quibus quid
 » aliud quam admonemus, cives nos eorum
 » esse, &, si non easdem opes habere, eam-
 » dem tamen patriam incolere? Altera con-
 » nubium petimus, quod finitimis externisque
 » dari solet. Nos quidem civitatem, quæ plus
 » quam connubium est, hostibus etiam victis
 » dedimus. Altera nihil novi ferimus; sed
 » id, quod populi est, repetimus atque usur-
 » pamus: ut, quibus velit, populus Roma-

U. c. 310. » nus honores mandet. Quid tandem est, cur
a. C. 442. » coelum ac terras misceant? cur in me in-
 » petus modo pene in senatu sit factus? ne-
 » gent se manibus temperaturos, violaturos-
 » que denuncient sacrosanctam potestatem?
Pro lege » Si populo Romano liberum suffragium da-
de Coss. » tur, ut, quibus velit, consulatum mandet,
plebeis. » & non præciditur spes plebeio quoque, si
 » dignus summo honore erit, apiscendi summi
 » honoris; stare urbs hæc non poterit? de
 » imperio actum est? Et perinde hoc valet,
 » plebeiusne consul fiat, tamquam servum
 » aut libertinum aliquis consulem futurum
 » dicat? Ecquid sentitis, in quanto contemtu
 » vivatis? Lucis vobis hujus partem, si
 » liceat, adimant. Quod spiratis, quod vo-
 » cem mittitis, quod formas hominum habe-
 » tis, indignantur. Quin etiam (si Diis pla-
 » cet) nefas aiunt esse, consulem plebeium
 » fieri. Obsecro vos, si non ad factos, non
 » ad commentarios pontificum admittimur;
 » ne ea quidem scimus, quæ omnes pere-
 » grini etiam sciunt? consules in locum re-
 » gum successisse? nec aut juris, aut majesta-
 » tis quidquam habere, quod non in regibus
 » ante fuerit? En umquam creditis fando

„ auditum esse, Numam Pompilium, non *U. c. 318;*
 „ modo non patricium, sed ne civem quidem *a. C. 442;*
 „ Romanum, ex Sabino agro aditum, po-
 „ puli jussu, Patribus auctoribus, Romæ
 „ regnasse? L. deinde Tarquinium, non Ro-
 „ manæ modo (*b*), sed ne Italicæ quidem
 „ gentis, Damarathi (*c*) Corinthii filium,
 „ incolam ab Tarquiniis, vivis liberis Anci,
 „ regem factum? Ser. Tullium post hunc,
 „ captiva Corniculana natum, patre nullo,
 „ matre serva, ingenio, virtute regnum te-
 „ nuisse? Quid enim de T. Tatio Sabino dicam,
 „ quem ipse Romulus, parens urbis, in so-
 „ cietatem regni accepit? Ergo, dum nullum
 „ fastiditur genus, in quo eniteret virtus,
 „ crevit imperium Romanum. Pœniteat nunc
 „ vos plebeii consulis, quum majores nostri
 „ advenas reges non fastidierint, & ne regi-
 „ bus quidem exactis clausa urbs fuerit pere-
 „ grinæ virtuti. Claudiam certe gentem post
 „ reges exactos ex Sabinis non in civitatem
 „ modo accepimus, sed etiam in patriciorum
 „ numerum. Ex peregrinone patricius, de-
 „ inde consul fiat? civis Romanus si sit ex

(*b*) non modo Romanæ Gron. Crev.

(*c*) Demarati Crev.

U. c. 310.
a. C. 442.

„ plebe, præcisa consulatus spes erit? Utrum
 „ tandem non credimus fieri posse, ut vir
 „ fortis ac strenuus, pace belloque bonus,
 „ ex plebe sit, Numæ, L. Tarquinio, Ser.
 „ Tullio similis? An ne, si sit, quidem
 „ ad gubernacula reipublicæ accedere eum pa-
 „ tiemur? potiusque decemviris, teterrimis
 „ mortalium, qui tum omnes ex Patribus
 „ erant, quam optimis regum novis homini-
 „ bus, similes consules sumus habituri?

IV. « At enim nemo post reges exactos de
 „ plebe consul fuit. Quid postea? Nullane
 „ res nova institui debet? Et, quod nondum
 „ est factum (multa enim nondum sunt facta
 „ in novo populo) ea, ne si utilia quidem sint,
 „ fieri oportet? Pontifices, augures, Ro-
 „ mulo regnante, nulli erant: ab Numa Pom-
 „ pilio creati sunt. Census in civitate & de-
 „ scriptio centuriarum classiumque non erat;
 „ ab Ser. Tullo est facta. Consules numquam
 „ fuerant: regibus exactis creati sunt. Dicta-
 „ toris nec imperium nec nomen fuerat: apud
 „ patres esse cœpit. Tribuni plebis, ædiles,
 „ quæstores, nulli erant: institutum est, ut
 „ fierent. Decemviros legibus scribendis intra
 „ decem hos annos & creavimus, & e repu-

„ blica fustulimus. Quis dubitat, quin, in *U. c. 310.*
 „ æternum urbe condita, in (d) inmenſum *a. C. 442.*
 „ crescente, nova imperia, facerdotia, jura
 „ gentium hominumque inſtituantur? Hoc *Pro lege de*
 „ ipſum, ne connubium Patribus cum plebe *connubio*
 „ eſſet, non decemviri tulerunt paucis his *Patrum &*
 „ annis, peſſimo (exemplo) publico, cum ſum- *plebis.*
 „ ma injuria plebis? An eſſe ulla major aut
 „ inſignior (e) contumelia poteſt, quam par-
 „ tem civitatis, velut contaminatam, indig-
 „ nam connubio haberi? Quid eſt aliud, quam
 „ exſilium intra eadem mœnia, quam relega-
 „ tionem pati? Ne adſinitatibus, ne propin-
 „ quitatibus inmiſceamur, cavent; ne ſocie-
 „ tur ſanguis. Quid? hoc ſi polluit nobilita-
 „ tem iſtam veſtram, quam plerique oriundi
 „ ex Albanis & Sabinis, non genere nec ſan-
 „ guine, ſed per cooptationem in Patres ha-
 „ betis, aut ab regibus lecti, aut poſt reges
 „ exactos juffu populi; ſinceram ſervare pri-
 „ vatis conſiliis non poteratis, nec ducendo
 „ ex plebe, neque veſtras filias ſoroſque
 „ enubere ſinendo e Patribus? Nemo ple-
 „ beius patriciæ virgini vim adferret: patri-
 „ ciorum iſta libido eſt. Nemo invitum pac-

(d) & in Crev. (e) inſignior Gron. Crev.

U. c. 310. „ tionem nuptialem quemquam facere coëgisse
 a. C. 442. „ fet. Verum enim vero lege id prohiberi,
 „ & connubium tolli Patrum ac plebis, id
 „ demum contumeliosum plebi est. Cur enim
 „ non confertis, ne sit connubium divitibus
 „ ac pauperibus? Quod privatorum confi-
 „ liorum ubique semper fuit, ut, in quam
 „ cuique feminæ convenisset domum, nube-
 „ ret; ex qua pactus esset vir domo, in ma-
 „ trimonium duceret; id vos sub legis super-
 „ biffimæ vincula conjicitis, qua dirimatis
 „ societatem civilem, duasque ex una civi-
 „ tate faciatis. Cur non sancitis, ne vicinus
 „ patricio sit plebeius? ne eodem itinere eat?
 „ ne idem convivium ineat? ne in foro eodem
 „ consistat? Quid enim in re est aliud, si
 „ plebeiam patricius duxerit, si patriciam
 „ plebeius? Quid juris tandem mutatur?
 „ nempe patrem sequuntur liberi. Nec, quod
 „ nos ex connubio vestro petamus, quidquam
 „ est, præterquam ut hominum, ut civium
 „ numero simus: nec, vos (nisi in contu-
 „ meliam ignominiamque nostram certare ju-
 „ vat) quod contendatis, quidquam est.

Pro Liber-
 tate populi
 Romani.

V. “ DENIQUE, utrum tandem populi
 „ Romani, an vestrum summum imperium

„ est ? Regibus exactis , utrum vobis domi- *U. c. 310.*
„ natio, an omnibus æqua libertas parta est ? *a. C. 442.*
„ Oportet licere populo Romano, si velit ,
„ jubere legem. An, ut quæque rogatio pro-
„ mulgata erit, vos delectum pro pœna de-
„ cernetis ? Et, simul ego tribunus vocare
„ tribus in suffragium cœpero ; tu statim
„ consul sacramento juniores adiges, & in
„ castra educes ? & minaberis plebi, mina-
„ beris tribuno ? Quid, si non, quantum istæ
„ minæ adversus plebis consensum valerent,
„ bis jam experti essetis ? Scilicet, quia nobis
„ consultum volebatis, certamine abstinuistis :
„ an ideo non est dimicatum, quod, quæ
„ pars firmior, eadem modestior fuit ? Nec
„ nunc erit certamen, Quirites : animos
„ vestros illi tentabunt semper, vires non
„ experientur. Itaque ad bella ista, seu falsa,
„ seu vera sunt, consules, parata vobis ple-
„ bes est, si, connubiis redditis, unam hanc
„ civitatem tandem facitis ; si coalescere,
„ si jungi miscerique vobis privatis necessitudi-
„ nibus possunt ; si spes, si aditus ad honores
„ viris strenuis & fortibus datur ; si in confor-
„ tio, si in societate reipublicæ esse, si, quod
„ æquæ libertatis est, in vicem annuis magistra-

V. c. 310.
a. C. 442.

„bus parere atque imperitare licet. Si hæc
„inpediet aliquis, ferte fermonibus, & mul-
„tiplicate fama bella : nemo est nomen da-
„turus, nemo arma capturus, nemo dimica-
„turus pro superbis dominis, cum quibus
„nec in re publica honorum, nec in privata
„connubii societas est. „

VI. QUUM in concionem & consules pro-
cessissent, & res a perpetuis orationibus in
altercationem vertisset; interroganti tribuno,
“cur plebeium consulem fieri non oporteret? „
ut fortasse vere, sic parum utiliter in præsens
certamen respondit, “quod nemo plebeius
„auspicia haberet : ideoque decemviros con-
„nubium diremisse, ne incerta prole auspicia
„turbarentur. „ Plebes ad id maxime indig-
natione exarsit, quod auspicari, tamquam
invisi Diis immortalibus, negarentur posse.
Nec ante finis contentionum fuit, (quum &
tribunum acerrimum auctorem plebes nacta
esset, & ipsa cum eo pertinacia certaret)
quam victi tandem Patres, ut de connubio
ferretur, consensere : ita maxime rati, con-
tentionem de plebeiis consulibus tribunos aut
totam deposituros, aut post bellum dilatu-
ros esse; contentamque interim connubio plebem
para-

*Lex fertur
de connu-
bio patrum
cum plebe.*

LIBE
paratam de
victoria de Pa
esset; acc
rogatione
cente in die
Consules,
bus tribuni
cipum don
bus, aut
esse. So
Horatius
sententia
Quintus
sententia
quos, ta
acceptiss
est, ut n
promissu
rent; de
tur: equ
fuit. Co
tribus crea
exemplo,
ra, ut foc
preire h
candidi
Tom. II.

paratam delectui fore. Quum Canuleius, victoria de Patribus & plebis favore, ingens esset; accensi alii tribuni ad certamen pro rogatione sua summa vi pugnant, &, crescente in dies fama belli, delectum impediunt. Consules, quum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, consilia principum domi habebant. Adparebat, aut hostibus, aut civibus de victoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atque Horatius non intererant consiliis. C. Claudii sententia consules armabat in tribunos: Quinctiorum Cincinnatique & Capitolini sententiæ abhorrebant a cæde violandisque, quos, fœdere icto cum plebe, sacrosanctos accepissent. Per hæc consilia eo deducta res est, ut tribunos militum consulari potestate promiscue ex Patribus ac plebe creari sinerent; de consulibus creandis nihil mutaretur: eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitibus tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. Quibus indictis, extemplo, quicumque aliquid seditiose dixerat, aut fecerat, quam maxime tribunicii, & prensare homines, & concursare toto foro candidati cœpere: ut patricos desperatio

U. c. 310,
a. C. 442

*Tribuni
militum
consulari
potestate.*

U. c. 310. primo, iritata plebe, adipiscendi honoris, a. C. 442. deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret: postremo coacti tamen a primoribus petiere, ne cessasse possessione reipublicæ viderentur. Eventus eorum comitiorum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisque, alios, secundum deposita certamina, incorrupto iudicio esse; tribunos enim omnes patricios creavit populus, contentus eo, quod ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam æquitatemque & altitudinem animi, ubi nunc in uno invenieris, quæ tum (f) populi universi fuit?

U. c. 311.
a. C. 441.

*A. Sempronio &c.
Tribunis
milit.*

VII. ANNO trecentesimo decimo, quam urbs Roma condita erat, primum tribuni militum pro consulibus magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, L. Atilius, T. Cæcilius; quorum in magistratu concordia domi pacem etiam foris præbuit. Sunt, qui propter adjectum Æquorum Volscorumque bello & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe; & imperio & insigni-

(f) tunc Gron. Crev.

bus consularibus usos. Non tamen pro firmato jam stetit magistratus ejus jus; quia tertio mense, quam inierunt, augurum decreto, perinde ac vitio creati, honore abiere; quod C. Curtius, qui comitiis eorum præfuerat, parum recte tabernaculum cepisset. Legati ab Ardea Romam venerunt, ita de injuria querentes, ut, si demeretur ea, in fœdere atque amicitia mansuros, restituto agro, adpareret. Ab senatu responsum est. “Judicium populi
 „ rescindi ab senatu non posse, præterquam
 „ quod nullo nec exemplo nec jure fieret,
 „ concordiaë etiam ordinum causa. Si Ardea
 „ res sua tempora expectare velint, arbitrium
 „ que senatui levandæ injuriæ suæ permit-
 „ tant, fore, ut postmodo (g) gaudeant, se
 „ iræ moderatos; sciantque, Patribus æque
 „ curæ fuisse, ne qua injuria in eos orire-
 „ tur, ac ne orta diuturna esset.” Ita legati,
 quum se rem integram relatueros dixissent,
 comiter dimissi. Patricii, quum sine curuli
 magistratu respublica esset, coire, & inter-
 regem creavere. Contentio, consulesne, an
 tribuni militum crearentur, in interregno rem
 dies complures tenuit. Interrex ac senatus,

*U. c. 311.
 a. C. 441.*

*Tertio
 mense
 honore
 abeunt.*

*T. Quint.
 interrex
 creatur.*

(g) *postmodum Gron. Crev.*

U. c. 311. consulum comitia; tribuni plebis & plebs;
a. C. 441. tribunorum militum ut habeantur, tēdunt.

Vicerunt Patres, quia & plebs, patriciis seu hunc seu illum delatura honorem, frustra certare superfedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui, quam quibus ut indigni præterirentur. Tribuni quoque plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores Patrum reliquere. T. Quinctius Barbatus interrex consules creat L. Papirium Mugillanum, L. Sempronium Atratinum. His consulibus cum Ardeatibus fœdus renovatum est: idque monumenti est, consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis, neque in libris magistratuum inveniuntur. Credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo, perinde ac si totum annum in imperio fuerint, subfectis his consulibus, prætermissa nomina consulum horum. Licinius Macer auctor est, & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inventa. Et foris, quum tot terrores a finitimis ostentati essent, & domi otium fuit.

U. c. 312. VIII. Hunc annum (seu tribunos modo;
a. C. 440. seu tribunis subfectos consules quoque ha-

*Interrex
creat con-
sules, L.
Papirium,
L. Sempro-
nium.*

fuit) sequitur annus haud dubiis consulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Quinctio Capitolino quintum consulibus. Idem hic annus, censuræ initium fuit, rei a parva origine ortæ : quæ deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen, senatus equitumque centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub ditione ejus magistratus, publicorum jus privatorumque locorum (h), vectigalia populi Romani sub nutu atque arbitrio essent. Ortum autem initium rei est, quod in populo, per multos annos incenso, neque differri census poterat, neque consulibus, quum tot populorum bella inminerent, operæ erat id negotium agere. Mentio inlata ab senatu est, « Rem operosam ac minime consularem » suo proprio magistratu egere : cui scribarum ministerium, custodiæque & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi sub- jiceretur. » Et Patres, quamquam rem parvam, tamen, quo plures patricii magistratus in republica essent, læti accepere : id, quod evenit, futurum credo etiam rati, ut mox opes eorum, qui præessent, ipsi honori jus

M. Geganio II. T. Quinctio V. Coss.

Censuræ initium.

(h) inf. & Gron.

U. c. 312. majestatemque adjicerent. Et tribuni, (id
a. C. 440. quod tunc erat) magis necessariam , quam
speciosi ministerii procuracionem intuentes ,
ne in parvis quoque rebus incommode ad-
versarentur , haud sane tetendere. Quum a
primoribus civitatis spretus honor esset , Pa-
pirium Semproniumque , quorum de consu-
latu dubitabatur , ut eo magistratu parum
solidum consulatum explerent , censui agendo
populus suffragiis præfecit. Censores ab re
appellati sunt.

*Ardeatium
turbæ in-
testinae.*

IX. DUM hæc Romæ geruntur , legati ab
Ardea veniunt , pro veterrima societate re-
novatoque fœdere recenti , auxilium prope
eversæ urbi implorantes. Frui namque pace,
optimo consilio cum populo Romano servata,
per intestina arma non licuit , quorum caussa
atque initium traditur ex certamine factio-
num ortum : quæ fuere eruntque pluribus
populis magis exitio , quam bella externa ,
quam fames morbive , quæque alia in Deum
iras , velut ultima publicorum malorum ,
vertunt. Virginem plebei generis , maxime
forma notam , petiere juvenes. Alter virgi-
ni genere par , tutoribus fretus , qui & ipsi
ejusdem corporis erant : nobilis alter , nulla

re, præterquam forma, captus. Adjuvabant eum optimatium studia, per quæ in domum quoque puellæ certamen partium penetravit. Nobilis superior iudicio matris esse, quæ quam splendidissimis nuptiis jungi puellam volebat: tutores, in ea quoque re partium memores, ad suum tendere. Quum res peragi intra parietes nequisset, ventum in jus est. Postulatu audito matris tutorumque, magistratus secundum parentis arbitrium dant jus nuptiarum; sed vis potentior fuit; namque tutores, inter suæ partis homines de injuria decreti palam in foro concionati, manu facta virginem ex domo matris rapiunt. Adversus quos infestior coorta optimatium acies sequitur accensum injuria juvenem. Fit prælium atrox. Pulsâ plebs, nihil Romanæ plebis similis, armata ex urbe profecta, colle quodam capto, in agros optimatium cum ferro ignique excursiones facit. Urbem quoque, omnis etiam expertem ante certaminis, multitudine opificum ad spem prædæ evocata, obsidere parat. Nec ulla species cladesque belli abest; velut contacta civitate rabie duorum juvenum, funestas nuptias ex casu patriæ petentium. Parum parti utrique domi

*U. c. 312.**a. C. 440.*

*U. c. 312.
a. C. 440.*

*Ardeam
obsident
Volsci.*

*A Roma-
nis obsi-
dentur.*

armorum bellicæ est visum. Optimates Romanos ad auxilium urbis obsessæ, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos excitare (i). Priores Volsci, duce Æquo Clælio (k), Ardeam venire (l), & mœnibus hostium vallum objecere. Quod ubi Romanis est nunciatum, extemplo M. Geganius consul, cum exercitu profectus, tria millia passuum ab hoste locum castris cepit, præcipitque jam die curare corpora milites jubet. Quarta deinde vigilia signa profert: coeptumque opus adeo adproperatum est, ut, sole orto, Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumvallatos, quam a se urbem, viderent. Et alia parte consul muro Ardeæ brachium injunxerat; qua ex oppido sui comitari possent.

X. VOLSCUS imperator, qui ad eam diem, non comiteatu præparato, sed ex populatione agrorum raptis in diem frumento aluisset militem, postquam septus vallo repente inopem omnium rerum videt, ad consilium consule evocato, « si solvendæ obsidionis causa ve-

(i) excitare Gron.

(k) Cluilio Gron. Crev.

(l) venerunt Gron. Crev.

nerit Romanus, abduſturum ſe inde Volſcos, ” *U. c. 312.*
 ait. Adverſus ea conſul, “ Viſtis conditiones *a. C. 440.*
 „ accipiendas eſſe, non ferendas, ” reſpon-
 dit; “ neque, ut venerint ad obpugnandos
 „ ſocios populi Romani ſuo arbitrio, ita
 „ abituros Volſcos eſſe. Dedi imperatorem,
 „ arma poni, jubet, fatentes viſtos ſe eſſe,
 & (*m*) imperio parere. Aliter, tam abeun-
 „ tibus, quam manentibus, ſe hoſtem infeſ-
 „ ſum, viſtoriam potius ex Volſcis, quam
 „ pacem infidam, Romam relaturum. „ Volſ- *Viſti, de-*
 ci exiguam ſpem in armis, alia undique ab- *dito duce,*
 ciſſa, quum tentaffent; præter cætera ad *ſub jugum*
 verſa loco quoque iniquo ad pugnam con- *mittuntur.*
 greſſi, iniquiore ad fugam, quum ab omni
 parte cæderentur, ad preces a certamine verſi,
 dedito imperatore, traditiſque armis, ſub
 jugum miſſi; cum ſingulis veſtimentis, igno-
 minia cladiſque pleni dimittuntur. Et, quum
 haud procul urbe Tuſculo confediſſent, ve-
 tere Tuſculanorum odio inermes obpreſſi
 dederunt pœnas, vix nunciis cædis relictis.
 Romanus (*n*) Ardeæ turbatas ſeditione res, *Ardeæ res*
 principibus ejus motus ſecuri percuffis, bo- *compoſita.*

(*m*) & del. *Crev.*

(*n*) add. *Conſul Gron.*

U. c. 312.
a. C. 440.

nisque eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit: demtamque injuriam iudicii tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant: senatui superesse aliquid ad delendum publicæ avaritiæ monumentum videbatur. Consul triumphans in urbem redit (o), Clælio duce Volscorum ante curram ducto, prælatisque spoliis, quibus dearmatum exercitum hostium sub jugum miserat. Æquavit, quod haud facile est, Quinctius consul togatus armati gloriæ collegæ: quia (p) concordiæ pacisque domesticam curam, jura infimis summisque moderando, ita tenuit, ut eum & Patres severum consulem, & plebs satis comem crediderint. Et adversus tribunos auctoritate plura, quam certamine, tenuit. Quinque consulatus, eodem tenore gesti, vitæque omnis, consulariter acta, verendum pene ipsum magis, quam honorem, faciebant. Eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit.

U. c. 313.
a. C. 439.

XI. CONSULES creant M. Fabium Vibulanum, Postumum Æbutium Cornicinem. Fabius & Æbutius consules, quo majori glo-

(o) rediit Cluilio Volscorum duce Gron. Crev.

(p) qui Crev.

riæ rerum, domi forisque gestarum, succedere se cernebant, (maxime autem memorabilem annum apud finitimos socios hostesque esse, quod Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subventum) eo inpenfius, ut dele- rent prorsus ex animis hominum infantiam judicii, senatusconsultum fecerunt; ut, quoniam civitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eo præsidii causa adversus Volscos scriberentur. Hoc palam relatum in tabulas, ut plebem tribunosque falleret judicii rescindendi consilium initum. Consenserant autem, ut, multo majore parte Rutulorum colonorum quam Romanorum scripta, nec ager ullus divideretur, nisi is, qui interceptus judicio infami erat; nec ulli prius Romano ibi, quam omnibus Rutulis divisus esset, gleba ulla agri adsignaretur. Sic ager ad Ardeates rediit. Triumviri ad coloniam Ardeam deducendam creati Agrippa Menenius, T. Clælius Siculus, M. Æbutius Elva. Qui, per minime populare ministerium agro adsignando fociis, quem populus Romanus suum judicasset, quum plebem offendissent, ne primoribus quidem Patrum satis accepti, quod nihil gratiæ cujusquam

*M. Fabio,
Post. Æbutio
Coss.*

*Ardeati-
bus ager
redditus,
qui judicio
infami in-
terceptus
erat.*

dederant; vexationes, ad populum jam die dicta ab tribunis, coloni (q) adscripti remanendo in colonia, quam testem integritatis iustitiæque habebant, vitavere.

U. c. 314.
a. C. 438.

C. Furio,
M. Papirio
Coss.

XII. PAX domi forisque fuit & hoc & insequente (r) anno, C. Furio Pacilo & M. Papirio Crasso consulibus. Ludi, ab decemviris per secessionem plebis a Patribus ex senatusconsulto voti, eo anno facti sunt. Causa seditionum nequidquam a Pœtelio (s) quæsita: qui, tribunus plebis iterum ea ipsa denunciando factus, neque, ut de agris dividendis plebi referrent consules ad senatum, pervincere potuit; &, quum magno certamine obtinisset, ut consulerentur Patres, consulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creati iussi sunt: ludibrioque erant minæ tribuni, denunciantis se delectum impediturum, quum, quietis finitimis, neque bello, neque belli adparatu opus esset.

U. c. 315.
a. C. 437.

Pr. Gegano,
L. Menenio
Coss.

Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus, Procule Gegano Macerino, L. Menenio Lanato consulibus, multiplici clade ac periculo

(q) colonis Gron.

(r) insequenti Gron. Crev.

(s) Pœtilio Gron. Pœtilio Crev.

inignis, seditionibus, fame, regno prope *U. c. 315.*
 per largitionis dulcedinem in cervices accep- *a. C. 437.*
 to. Unum afuit bellum externum: quo si
 adgravatæ res essent, vix ope Deorum om-
 nium resisti (t) potuisset. Cœpere a fame
 mala, seu adversus annus frugibus fuit, seu
 dulcedine concionum & urbis, deserto agro-
 rum cultu: nam utrumque traditur. Et Pa-
 tres plebem desidem, & tribuni plebis nunc
 fraudem, nunc negligentiam consulum accu-
 sabant. Postremo perpulere plebei, haud
 adversante senatu, ut L. Minucius præfectus
 annonæ crearetur; felicior in eo magistratu
 ad custodiam libertatis futurus, quam ad cu-
 rationem ministerii sui: quamquam postre-
 mo annonæ quoque levatæ haud inmeritam
 & gratiam & gloriam tulit. Qui quum,
 multis circa finitimos populos legationibus
 terra marique nequidquam missis, (nisi quod
 ex Etruria haud ita multum frumenti advectum
 est) nullum momentum annonæ fecisset;
 & revolutus ad dispensationem inopiæ,
 profiteri cogendo frumentum, & vendere,
 quod usus (u) menstruo superesset, fraudan-

Fames.(t) *sisti* Gron. Crev.(u) *usui* Gron. Crev.

U. c. 315. doque parte diurni cibi fervitia, criminando
a. C. 437. inde & objiciendo iræ populi frumentarios,
 acerba inquisitione aperiret magis, quam le-
 varet inopiam; multi ex plebe, spe amissa,
 potius quam ut cruciarentur trahendo ani-
 mam, capitibus obvolutis se in Tiberim
 præcipitaverunt.

*Periculose
 largitiones
 Sp. Mælii.*

XIII. Tum Sp. Mælius ex equestri ordine;
 ut illis temporibus, prædives, rem utilem,
 pessimo exemplo, pejore consilio, est adgres-
 sus: frumento namque ex Etruria privata
 pecunia per hospitem clientiumque ministeria
 coëmto, (quæ, credo, ipsa res ad levandam
 publica cura annonam impedimento fue-
 rat) largitiones frumenti facere instituit:
 plebemque, hoc munere delinitam, quacum-
 que incederet, conspectus elatusque supra
 modum hominis privati, secum trahere, haud
 dubium consulatum favore ac spe desponden-
 tem. Ipse, ut est humanus animus infatia-
 bilis eo, quod fortuna spondet, ad altiora
 & non concessa tendere; &, quoniam con-
 sulatus quoque eripiendus invitis Patribus
 esset, de regno agitare: id unum dignum
 tanto adparatu consiliorum & certamine,
 quod ingens exsudandum esset, præmium

fore. Jam comitia consularia instabant : quæ res eum, necdum compositis maturisve satis consiliis, obpressit. Consul sextum creatus T. Quinctius Capitolinus, minime opportunus vir novanti res; collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen: & L. Minucius præfectus annonæ, seu refectus, seu, quoad res posceret, in incertum creatus; nihil enim constat, nisi in libros linteos utroque anno relatum inter magistratus præfecti nomen. Hic Minucius, eandem publice curationem agens, quam Mælius privatim agendam susceperat, quum in utraque domo genus idem hominum versaretur, rem compertam ad senatum refert, « Tela in domum » Mælii conferri, eumque conciones domi » habere: ac non dubia regni consilia esse. » Tempus agendæ rei nondum stare; cetera » jam convenisse; & tribunos mercede em- » tos ad prodendam libertatem, & partita » ducibus multitudinis ministeria esse. Serius » se pene, quam tutum fuerit, ne cujus in- » certi vanique auctor esset, ea deferre.» Quæ postquam sunt audita, & undique primores Patrum & prioris anni consules increparent, quod eas largitiones cætusque

U. c. 316.

a. C. 436.

T. Quinctio VI.

Agri. Menenio Coss.

U. c. 316. plebis in privata domo passi essent fieri; & *a. C. 436.*
 novos consules, quod expectassent, donec
 a præfecto annonæ tanta res ad senatum
 deferretur, quæ consulem non auctorem
 solum desideraret, sed etiam vindicem; tum
 T. Quinctius, «consules inmerito increpari,
 »[ait,] qui constricti legibus de provoca-
 »tione ad dissolvendum imperium latis, ne-
 »quaquam tantum virium in magistratu ad
 »eam rem pro atrocitate vindicandam, quan-
 »tum animi, haberent. Opus esse non forti
 »solum viro, sed etiam libero exsolutoque
 »legum vinculis. Itaque se dictatorem L.
 »Quinctium dicturum: ibi animum parent
 »tantæ potestati esse.» Adprobantibus cunctis;
 primo Quinctius abnuere: &, «quid sibi
 »vellent, rogitare, qui se ætate exacta tantæ
 »dimicationi objicerent.» Dein, quum undi-
 que plus in illo senili animo non consilii
 modo, sed etiam virtutis esse, quam in om-
 nibus aliis dicerent, laudibusque haud inme-
 ritis onerarent, & consul nihil remitteret;
 precatus tandem Deos immortales Cincinna-
 tus, ne senectus sua in tam trepidis rebus
 damno dedecorive reipublicæ esset, dictator
 a consule dicitur. Ipse deinde C. Servilium
 Ahalam magistrum equitum dicit,

*Cincinna-
 tus dicta-
 tor crea-
 tus.*

XIV. POSTERÒ die, dispositis præfidiis, quum in forum descendisset; conversaque in eum plebs novitate rei ac miraculo esset, & Mæliani atque ipse dux eorum in se intentam vim tanti imperii cernerent; expertes consiliorum regni, « qui tumultus, quod » bellum repens, aut dictatoriam majestatem, » aut Quinctium post octogésimum annum » rectorem reipublicæ quæssisset, » rogita-
rent; missus ab dictatore Servilius magister equitum ad Mælium, « Vocat te [inquit] » dictator.» Quum pavidus ille, « quid vel- » let, quæreret; Serviliusque causam dicen-
dam esse proponeret, crimenque, a Minucio delatum ad senatum, diluendum: tunc Mæ-
lius recipere se in catervam suorum, & pri-
mum circumspectans tergiversari: postremo,
quum adparitor jussu magistri equitum duce-
ret, ereptus a circumstantibus, fugiensque,
fidem plebis Romanæ implorare, & obprimi
se consensu Patrum dicere, quod plebi be-
nigne fecisset: orare, ut opem sibi ultimo
in discrimine ferrent, neve ante oculos suos
trucidari sinerent. Hæc eum vociferantem
adsecutus Ahala Servilius obruncat: resper-
susque cruore obruncati, stipatus caterva

U. c. 316.
a. C. 436.

Mælius
occiditur.

U. c. 316.
a. C. 436.

*Factum
defendit
dictator.*

patriciorum juvenum, dictatori renunciat, vocatum ad eum Mælium, repulso adparitore concitantem multitudinem, pœnam meritam habere. Tum dictator, « Macte virtute » [inquit] C. Servili, esto, liberata republica.»

XV. TUMULTUANTEM deinde multitudinem incerta existimatione facti ad concionem vocari iussit; &, « Mælium jure cæsum, » pronunciavit, etiamsi regni crimine insons » fuerit; qui vocatus a magistro equitum ad » dictatorem non venisset. Se ad causam cog- » noscendam confedisse; qua cognita, habi- » turum fuisse Mælium similem causæ for- » tunam. Vim parantem, ne iudicio se com- » mitteret, vi coërcitum esse. Nec cum eo, » tamquam cum cive, agendum fuisse; qui » natus in libero populo inter jura legesque, » ex qua urbe reges exactos sciret, eodem- » que anno sororis filios regis, & liberos » consulis liberatoris patriæ, propter pactio- » nem indicatam recipiendorum in urbem re- » gum, a patre securi esse percussos; ex qua » Collatinum Tarquinium consulem nominis » odio abdicare se magistratu atque exulare » iussum; in qua de Sp. Cassio, post aliquot » annos, propter consilia inita de regno,

» supplicium sumtum; in qua nuper decem-
 » viros bonis, exilio, capite multatos ob
 » superbiam regiam: in ea [Sp. Mælius spem
 » regni conceperit. Et quis homo? quamquam
 » nullam nobilitatem, nullos honores, nulla
 » merita cuiquam ad dominationem pandere
 » viam; sed tamen Claudios, Cassios, con-
 » sulatibus, decemviratibus, suis majorum-
 » que honoribus, splendore familiarum sustu-
 » lisse animos, quo nefas fuerit. Sp. Mælium,
 » cui tribunatus plebis magis optandus, quam
 » sperandus, fuerit, frumentarium divitem,
 » bilibris farris sperasse libertatem se civium
 » suorum emisse, ciboque objiciendo rarum,
 » victorem finitimorum omnium populum in
 » servitutem perlici posse: ut, quem senato-
 » rem concoquere civitas vix posset, regem
 » ferret, Romuli conditoris, ab Diis orti,
 » recepti ad Deos, insignia atque imperium
 » habentem. Non pro scelere id magis, quam
 » pro monstro, habendum. Nec satis esse
 » sanguine ejus expiatum, nisi tecta parietes-
 » que, intra quæ tantum amentiaë conceptum
 » esset, dissiparentur; bonaque, contacta pre-
 » tiis regni mercandi, publicarentur. Jubere
 » itaque, quæstores venderè ea bona, atque
 » in publicum redigere.

U. c. 316.
 a. C. 436.

U. c. 316.

a. C. 436.

*L. Minucii
præmium.*

XVI. DOMUM deinde, ut monumento area esset obpressæ nefariæ spei, dirui extemplo iussit: id Æquimælium adpellatum est. L. Minucius bove aurato extra portam Trigemnam est donatus, ne plebe quidem invita, quia frumentum Mælianum, assibus in modios æstimatum, plebi divisit. Hunc Minucium, apud quosdam auctores, transisse a Patribus ad plebem, undecimumque tribunum plebis cooptatum, seditionem motam ex Mæliana cæde sedasse, invenio. Ceterum vix credibile est, numerum tribunorum Patres augeri passos: idque potissimum exemplum a patricio homine introductum: nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse, aut certe tentasse. Sed ante omnia refellit falsum imaginis titulum paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæcilius, Q. Junius, Sext. Titinius (x), soli ex collegio tribunorum neque tulerant de honoribus Minucii legem; & criminari nunc Minucium, nunc Servilium apud plebem, querique indignam necem Mælii non destiterant. Pervicerunt igitur, ut tribunorum militum potius, quam consu-

(x) *Titinnius Gron. Crev.*

lum, comitia haberentur: haud dubii, quin sex locis (tot enim jam creari licebat) & plebei aliqui, profitendo se ultores fore Mælianæ cædis, crearentur. Plebs, quamquam agitata multis eo anno & variis motibus erat, nec plures, quam tres tribunos consulari potestate creavit, & in iis L. Quinctium Cincinnati filium: ex cujus dictaturæ invidia tumultus quærebatur. Prælati suffragiis Quinctio Mamercus Æmilius, vir summæ dignitatis. L. Julium tertium creant.

XVII. In horum magistratu Fidenæ, colonia Romana, ad Lartem Tolumnium Veientium regem ac Veientes defecere. Majus additum defectioni scelus. C. Fulcinium, Clælium Tullum, Sp. Antium, L. Roscium, legatos Romanos, causam novi consilii quærentes, jussu Tolumnii interfecerunt. Levant quidam regis facinus: in tesserarum prospero jactu vocem ejus ambiguam, ut occidi jussisse videretur, ab Fidenatibus exceptam, causam mortis legatis fuisse. Rem incredibilem; interventu Fidenatium, novorum sociorum, consulentium de cæde ruptura jus gentium, non aversum ab intentione lusus animum: nec deinde in horrorem versum

*U. c. 317.
a. C. 435.*

*Mam. Æ-
milius &c.
Tribb. mil.*

*Fidenates
&
Veientes
a
Romanis
deficiunt.*

facinus. Propius est fidem, obstringi Fidenatum populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset, conscientia tanti sceleris, voluisse. Legatorum, qui Fidenis cæsi erant, statuæ publice in Rostris posita sunt. Cum Veientibus Fidenatibusque, præterquam finitimis populis, ab causâ etiam tam nefanda bellum exorsis, atrox dimicatio instabat. Itaque ad curam summæ rerum, quieta plebe tribunisque ejus, nihil controversiæ fuit, quin consules crearentur M. Geganius Macerinus tertium & L. Sergius Fidenas; a bello credo, quod deinde gessit, adpellatum (y). Hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium secundo prælio confligit, nec incruentam victoriam retulit. Major itaque ex civibus amissis dolor, quam lætitia fufis hostibus fuit: & senatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mam. Æmili-um jussit. Is magistrum equitum ex collegio prioris anni, quo simul tribuni militum consulari potestate fuerant, L. Quinctium Cincinnatum, dignum parente juvenem, dixit. Ad delectum a consulibus habitum centuriones veteres belli periti adjecti, & numerus

U. c. 318.
a. C. 434.

M. Geganius
Macerinus III.
L. Sergius
Fidenas
Coss.

Dictator
Mamercus
Æmilius.

(y) adpellatus Gron. Crev.

amifforum proxima pugna expletus. Legatos *U. c. 318.*
 Quinctium Capitolinum & M. Fabium Vibul- *a. C. 434.*
 lanum fequi fe dictator juffit. Quum potef-
 tati major, tum vir quoque potefitati par, hoftes
 ex agro Romano trans Anienem fubmovere;
 collesque inter Fidenas atque Anienem cepe-
 runt, referentes castra: nec ante in campos
 degreffi funt, quam legiones auxilio Falifco-
 rum venerunt. Tum demum castra Etrusco-
 rum pro mœnibus Fidenarum pofita: &
 dictator Romanus haud procul inde ad con-
 fluentes confedit in utriufque ripis amnis,
 qua fequi munimento poterat, vallo inter-
 pofito. Poftero die in aciem eduxit.

XVIII. INTER hoftes variæ fuere (z) fen-
 tentiæ. Falifcus, procul ab domo militiam
 ægre patiens, fatisque fidens fibi, pofcere
 pugnam: Veienti Fidenatique plus fpei in
 trahendo bello effe. Tolumnius, quamquam fuo-
 rum magis placebant confilia, ne longinquam
 militiam non paterentur Falifci, poftero die
 fe pugnaturum edicit. Dictatori ac Romanis,
 quod detrectaffet pugnam hoftis, animi ac-
 cedere: pofteroque die, jam militibus castra

*Veientes
 cum fociis
 pugnant
 contra
 Romanos.*

(z) fuere variæ Gron. Crev.

U. c. 318. urbemque se obpugnaturos frementibus, ni
a. C. 434. copia pugnae fiat, utrimque acies inter bina
 castra in medium campi procedunt. Veiens,
 multitudine abundans, qui inter dimicatio-
 nem castra Romana adgrederentur, post mon-
 tes circummisit. Trium populorum exercitus
 ita stetit instructus, ut dextrum cornu Veien-
 tes, sinistrum Falisci tenerent, medii Fidenates
 essent. Dictator dextro cornu adversus
 Faliscos, sinistro contra Veientem Capito-
 linus Quinctius intulit signa: ante mediam
 aciem cum equitatu magister equitum proces-
 sit. Parumper silentium & quies fuit, nec
 Etruscis, nisi cogerentur, pugnam inituris;
 & dictatore arcem Romanam respectante,
 ut ab auguribus, simul aves rite admisissent,
 ex composito tolleretur signum. Quod simul
 (a) conspexit, primos equites clamore sub-
 lato in hostem emisit: secuta peditum acies
 ingenti vi confligit. Nulla parte legiones
 Etruscae sustinere inpetum Romanorum.
 Eques maxime resistebat; equitumque longe
 fortissimus ipse rex, ab omni parte effuse
 sequentibus obequitans Romanis, trahebat
 certamen.

(a) ubi Gron. Crev.

XIX. ERAT tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Cossus, eximia pulchritudine corporis, animo ac viribus par, memorque generis, quod amplissimum acceptum, majus auctiusque reliquit posteris. Is quum ad inpetum Tolumnii, quacumque se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas, insignemque eum regio habitu volitantem tota acie cognosset, «Hiccine est [inquit] » raptor fœderis humani, violatorque gentium » juris? Jam ego hanc mactatam victimam, «(si modo sancti quidquam in terris esse » Dii volunt) legatorum manibus dabo. » Calcaribus subditis, infesta cuspide in unum fertur hostem : quem quum ictum equo dejecisset, confestim & ipse hasta innisus se in pedes excepit. Adfurgentem ibi regem umbone resupinat, repetitumque sæpius cuspide ad terram adfixit. Tum exfangui detracta spolia ; caputque abscisum (b) victor spiculo gerens, terrore cæsi regis hostes fundit. Ita equitum quoque fusa acies, quæ una fecerat anceps certamen. Dictator legionibus fugatis (c) instat, & ad castra compulsos cædit.

U. c. 318.

a. C. 434.

Cossus regem eorum occidit.

Vincuntur

(b) abscissum Gron. Crev.

(c) fugatis legionibus Gron. Crev.

U. c. 318. Fidenatium plurimi locorum notitia effugere
a. C. 434. in montes. Cossus, Tiberim cum equitatu
 transectus, ex agro Veientano ingentem
 detulit prædam ad urbem. Inter prælium, &
 ad castra Romana pugnatum est adversus par-
 tem copiarum, ab Tolumnio, ut ante dictum
 est, ad castra missam. Fabius Vibulanus co-
 rona primum vallum defendit: intentos de-
 inde hostes in vallum, egressus dextra prin-
 cipali, cum triariis repente invadit: quo
 pavore injecto, cædes minor, quia pauciores
 erant; fuga non minus trepida, quam in acie
 fuit.

*Dictator
 triumphat.*

XX. OMNIBUS locis re bene gesta, dicta-
 tor senatusconsulto jussuque populi trium-
 phans in urbem rediit. Longe maximum trium-
 phi spectaculum fuit Cossus, spolia opima
 regis interfecti gerens. In eum milites car-
 mina incondita, æquantes eum (d) Romulo,
 canere. Spolia in æde Jovis Feretrii prope
 Romuli spolia, quæ, prima Opima adpellata,
 sola ea tempestate erant, cum sollempni de-
 dicatione dono fixit: averteratque in se a
 curru dictatoris civium ora, & celebritatis
 ejus diei fructum prope solus tulerat. Dicta-

(d) cum Gron.

tor coronam auream libram pondo ex publica pecunia, populi jussu, in Capitolio Jovi donum posuit. Omnes ante me auctores secutus, A. Cornelium Cossium tribunum militum secunda spolia opima Jovis Feretrii templo intulisse, exposui. Ceterum, præterquam quod ea rite opima spolia habentur, quæ dux duci detraxit; nec ducem novimus, nisi cujus auspicio bellum geritur: titulus ipse, spoliis inscriptus, illos meque arguit, consulem ea Cossium cepisse. Hoc ego quum Augustum Cæsarem, templorum omnium conditorem aut restitutorem, ingressum ædem Feretrii Jovis, quam vetustate dilapsam refecit, se ipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem; prope sacrilegium ratus sum, Cossio spoliolorum suorum Cæsarem, ipsius templi auctorem, subtrahere testem. Qui si ea in re fit error, quod tam veteres annales, quodque magistratuum libri, quos linteos in æde repositos Monetæ Macer Licinius citat idemtidem auctores, nono post demum anno cum T. Quintio Penno A. Cornelium Cossium consulem habeant; existimatio communis omnibus est. Nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum

U. c. 318.

a. C. 434.

annum transferri posset, quod inbelle triennium ferme pestilentia inopiaque frugum circa A. Cornelium consulem fuit: adeo ut quidam annales, velut funesti, nihil præter nomina consulum subgerant. Tertius ab consulatu Cossi annus tribunum eum militum consulari potestate habet; eodem anno magistrum equitum; quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. Ea libera conjectura est. Sed (ut ego arbitror) vana versare in omnes opiniones licet: quum auctor pugnae, recentibus spoliis in sacra sede positis, Jovem prope ipsum, cui vota erant, Romulumque intuens, haud spernendos falsi tituli testes, se (e) A. Cornelium Cossium consulem scripserit.

U. c. 319.

a. C. 433.

M. Cornelio, L. Papirio Coss.

XXI. M. CORNELIO Maluginense, L. Papirio Crasso consulibus, exercitus in agrum Veientem ac Faliscum ducti: prædæ abactæ hominum pecorumque: hostis in agris nusquam inventus, neque pugnandi copia facta: *Pestilentia* urbes tamen non obpugnatae, quia pestilentia populum invasit. Et seditiones domi quaesitæ sunt, nec motæ tamen, ab Sp. Mælio tribuno plebis; qui, favore nominis motu-

(e) *sefe* Gron. Crev.

rum se aliquid ratus, & Minucio diem dixerat, & rogationem de publicandis bonis Servilii Ahalæ tulerat, falsis criminibus a Minucio circumventum Mælium arguens, Servilio eadem civis indemnati objiciens: quæ vaniora ad populum ipso auctore fuere. Ceterum magis vis morbi ingravescens curæ erat, terroresque ac prodigia; maxime quod crebris motibus terræ ruere in agris nunciabantur tecta. Obssecratio itaque a populo, duumviris præeuntibus, est facta. Pestilentior inde annus, C. Julio iterum & L. Virginio consulibus, tantum metum vastitatis in urbe agrisque fecit, ut non modo prædandi causa quisquam ex agro Romano non exiret, bellive inferendi memoria Patribus aut plebi esset; sed ultro Fidenates, qui se primo aut oppido, aut montibus, aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum. Deinde, Veientium exercitu adcito, (nam Falisci perpelli ad instaurandum bellum, neque clade Romanorum, neque sociorum precibus, potuere) duo populi transfere Anienem; atque haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaque, non in agris magis, quam in urbe, est. Julius con-

U. c. 320.

a. C. 432.

C. Julio II.

L. Virginio

Coss.

Bellum

cum

Fidenati-

bus & Ve-

ientibus.

U. C. 320. ful in aggere murisque explicat copias : a
a. C. 432. Virginio fenatus in æde Quirini consulitur.
Servilius
dictator. Dictatorem dici A. (f) Servilium placet,
 cui Prisco alii, alii Structo fuisse cognomen
 tradunt. Virginius, dum collegam confule-
 ret, moratus, permittente eo, nocte dicta-
 torem dixit. Is sibi magistrum equitum Postu-
 mum Æbutium Elvam dicit.

Fidenas
obpugnat.

XXII. DICTATOR omnes luce prima extra
 portam Collinam adesse jubet. Quibuscum-
 que vires subpetebant ad arma ferenda, præsto
 fuere : signa ex ærario prompta feruntur ad
 dictatorem. Quæ quum agerentur, hostes in
 loca altiora concessere. Eo dictator agmine
 infesto subit : nec procul Nomento (g) signis
 conlatis, fudit Etruscas legiones : compulsi
 inde in urbem Fidenas, valloque circumde-
 dit. Sed neque scalis capi poterat urbs alta
 & munita; neque in obsidione vis ulla erat,
 quia frumentum non necessitati modo satis,
 sed copiarum quoque, abunde ex ante convecto
 subiciebat. Ita, expugnandi pariter cogendi-
 que ad deditionem spe amissa, dictator in
 locis, propter propinquitatem notis, ab aver-
 sa parte urbis maxime neglecta, quia suapte

(f) Q. Crev.

(g) Numento Gron.

natura tutissima erat, agere in arcem cuniculum instituit. Ipse, diversissimis locis subeundo ad mœnia, quadrifariam diviso exercitu, qui alii aliis succederent ad pugnam, continenti die ac nocte prælio, ab seafu operis hostes avertebat: donec, perfosso a castris monte, erecta in arcem via est; intentisque Etruscis ad vanas a certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit. Eo anno C. Furius Pacilus & M. Geganius Macerinus censores villam publicam in campo Martio probaverunt; ibique primum census populi est actus.

XXIII. EOSDEM consules insequenti anno refectos, Julium tertium, Virginium iterum, apud Macrum Licinium invenio. Valerius Antias & Q. Tubero M. Manlium & Q. Sulpicium consules in eum annum edunt. Ceterum in tam discrepante (h) editione & Tubero & Macer libros linteos auctores profitentur: neuter, tribunos militum eo anno fuisse, traditum a scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placet, & Tubero incertus veri est; sed inter cetera, vetustate incomperta, hoc quoque in incerto

*Cuniculo
capit.*

U. c. 321.

a. C. 431.

C. Jul. III.

L. Virginio

II. Coss.

(h) *discrepanti Gron. Crev.*

U. c. 321.
a. C. 431.

positum. Trepidatum in Etruria est post Fidenas captas, non Veientibus solum exterritis metu similis excidii, sed etiam Faliscis memoria in initio primo cum iis belli; quamquam rebellantibus non adfuerant. Igitur quum duæ civitates, legatis circa duodecim populos missis, impetrassent, ut ad Voltumnæ fanum indiceretur omni Etruriæ concilium: velut magno inde tumultu imminente, senatus Mam. Æmiliū dictatorem iterum dici iussit. Ab eo A. Postumius Tubertus magister equitum est dictus; bellumque tanto majore, quam proximo, conatu adparatum est, quanto plus erat ab omni Etruria periculi, quam ab duobus populis fuerat.

Dictator
Mamercus
Æmilius.

XXIV. EA res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit. Itaque quum renunciatum a mercatoribus esset, negata Veientibus auxilia, iussosque suo consilio bellum initum suis viribus exsequi, nec adversarum rerum quærere socios, cum quibus spem integram communicati non sint; tum dictator, ne nequidquam creatus esset, materia quærendæ bello gloriæ adempta, in pace aliquid operis edere, quod monumentum esset dictaturæ, cupiens, censuram minuere parat: seu

nimiam

nimiam potestatem ratus, seu non tam magnitudine honoris, quam diurnitate obfensus. *U. c. 321.
a. C. 431.*

Concione itaque advocata, « Rempublicam
» foris gerendam [ait] tutaque omnia præ-
» standa, Deos immortales suscepisse; se,
» quod intra muros agendum esset, libertati
» populi Romani consulturum. Maximam au-
» tem ejus custodiam esse, si magna imperia
» diuturna non essent; & temporis modus
» inponeretur, quibus juris inponi non posset.
» Alios magistratus annuos esse, quinquen-
» nale[m] censuram: grave esse, iisdem per
» tot annos magna parte vitæ obnoxios vi-
» vere. Se legem laturum, ne plus, quam
» annua ac semestris, censura esset. » Con-
sensu ingenti populi legem postero die per-
tulit, & « ut reipsa [inquit] sciatis, Qui-
» rites, quam mihi diuturna non placeant im-
» peria, dictatura me abdicō. » Deposito suo
magistratu, modo aliorum magistratui inposito,
fine alteri, cum gratulatione ac favore ingenti
populi domum est reductus. Censores, ægre
passi, Mamercum, quod magistratum populi
Romani minuisset, tribu moverunt, octupli-
catoque censu ærarium fecerunt. Quam rem
ipsum ingenti animo tulisse ferunt, causam

*Censura
tempus
inminu-
tum.*

anni

potius ignominia intuentem, quam ignominiam; primores Patrum, quamquam deminutum censurae jus noluisse, exemplo acerbis censoriae obfesos: quippe quum se quisque diutius ac sapius subiectum censoribus fore cerneret, quam censuram gesturum. Populi certe tanta indignatio coorta dicitur, ut vis a censoribus nullius auctoritate, praeterquam ipsius Mamerci, deterreri quiverit.

U. c. 322.

a. C. 430.

M. Fabio

&c. Tribb.

Milit.

XXV. TRIBUNI plebis, adfiduis concionibus prohibendo consularia comitia, quum res prope ad interregnum perducta esset, evicere tandem, ut tribuni militum consulari potestate crearentur. Victoriae praemium, quod petebatur, ut plebeius crearetur, nullum fuit: omnes patricii creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Foslius (i), L. Sergius Fidenas.

Pestilentia

Pestilentia eo anno aliarum rerum otium praebuit. Aedis (k) Apollini pro valetudine populi vota est. Multa duumviri ex libris, placandae Deum irae, avertendaeque a populo pestis causa, fecere: magna tamen clades in urbe agrisque, promiscue hominum pecorumque pernicie, accepta. Famem cultoribus

(i) *Fossius Gron.*

(k) *ades Gron. Crev.*

agrorum timentes in Etruriam, Pomptinum-
 que agrum, & Cumas, postremo in Siciliam
 quoque frumenti causa misere. Consularium
 comitorum nulla mentio habita est. Tribuni
 militum consulari potestate omnes patricii
 creati sunt, L. Pinarius Mamercinus, L. Fu-
 rius Medullinus, Sp. Postumius Albus. Eo
 anno vis morbi levata, neque a penuria fru-
 menti, quia ante provisum erat, periculum
 fuit. Consilia ad movenda bella in Volscorum
 Æquorumque conciliis, & in Etruria ad
 fanum Voltumnæ, agitata. Ibi prolata in
 annum res, decretoque cautum, ne quod
 ante concilium fieret; nequidquam Veiente
 populo querente, eandem, qua Fidenæ dele-
 tæ sint, imminere Veis fortunam. Interim
 Romæ principes plebis, jam diu nequidquam
 imminentes spei majoris honoris, dum foris
 otium esset, cœtus indicere in domos tribu-
 norum plebei (1), ibi secreta consilia agitare:
 queri, « se a plebe adeo spreto, ut, quum
 » per tot annos tribuni militum consulari po-
 » testate creentur, nulli umquam plebeio ad
 » eum honorem aditus fuerit. Multum pro-
 » vidisse suos majores, qui caverint, ne cui

U. c. 3235

a. C. 429.

L. Pinario

&c. Tribb.

Mil.

(1) plebi Gron.

U. c. 323. » patricio plebei magistratus paterent ; aut
a. C. 429. » patricos habendos fuisse tribunos plebei.

» Adeo se suis etiam fordere, nec a plebe
 » minus, quam a Patribus contemni. » Alii
 » purgare plebem, culpam in Patres vertere :
 » Eorum ambitione artibusque fieri, ut ob-
 » septum plebi sit ad honorem iter. Si plebi
 » respirare ab eorum mixtis precibus minis-
 » que liceat, memorem eam suorum inituram
 » suffragia esse, & parto auxilio imperium
 » quoque adscituram. » Placet, tollendæ am-

*Lex de al-
 bo in vesti-
 mentum
 non ad-
 dendo.*

bitionis causa tribunos legem promulgare ;
 ne cui album in vestimentum addere petiti-
 onis liceret causa (m). Parva nunc res, &
 vix serio agenda videri possit, quæ tunc in-
 genti certamine Patres ac plebem accendit.
 Vicere tamen tribuni, ut legem perferrent :
 adparebatque, inritatis animis, plebem ad
 suos studia inclinaturam : quæ ne libera essent,
 senatusconsultum factum est, ut consularia
 comitia haberentur.

U. c. 324.
a. C. 428.

*T. Quinc-
 tio, C. Julio
 Coss.*

XXVI. TUMULTUS causa fuit, quem ab
 Æquis & Volscis Latini atque Hernici nuncia-
 rant. T. Quinctius, Lucii filius, Cincinnatus (ei-
 dem & Penno cognomen additur) & C. Julius

(m) causa liceret Gron. Cræv.

Mento, consules facti: nec ultra terror belli est dilatus. Lege sacrata, quæ maxima apud eos vis cogendæ militiæ erat, delectu habito, utrimque validi exercitus profecti in Algidum convenere; ibique, seorsum Æqui, seorsum Volsci, castra communivere; intentiorque, quam umquam ante, muniendi exercendique militem cura ducibus erat: eo plus nuncii terroris Romanæ adtulere. Senatui dictatorem dici placuit: quia, etsi sæpe victi populi, majore tamen conatu, quam alias umquam, rebellarent: & aliquantum Romanæ juventutis morbo absumentum erat. Ante omnia pravitas consulum, discordiaque inter ipsos, & certamina in consiliis omnibus terrebant. Sunt, qui male pugnatum ab his consulibus in Algido auctores sint, eamque causam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat, ad alia discordes in uno adversus Patrum voluntatem consensisse, ne dicerent dictatorem: donec, quam alia aliis terribiliora adferrentur, nec in auctoritate senatus consules essent, Q. Servilius Priscus, summis honoribus egregie usus, « Vos [inquit] tribuni plebis, » quoniam ad extrema ventum est, senatus » adpellat, ut in tanto discrimine reipublicæ

*U. c. 324.
a. C. 428.*

*Bellum
cum
Æquis
&
Volsis.*

U. e. 324.

a. C. 428.

» dictatorem dicere consules pro potestate
 » vestra cogatis.» Qua voce audita, occasio-
 nem oblatam rati tribuni augendæ potestatis
 fecerunt, proque collegio pronunciant, « pla-
 » cere, consules senatui dicto audientes esse :
 » si adversus consensum amplissimi ordinis
 » ultra tendant, in vincula se duci eos jussu-
 » ros.» Consules ab tribunis, quam ab senatu,
 vinci maluerunt; proditum a Patribus sum-
 mi imperii jus, datumque sub jugum tribu-
 nicia potestati consulatum memorantes, si-
 quidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno
 consules, & (quo quid ulterius privato
 timendum foret?) in vincula etiam duci
 possent. Sors, ut dictatorem diceret, (nam
 ne id quidem inter collegas convenerat) T.
 Quinctio evenit. Is A. Postumium Tubertum,
 focerum suum, severissimi imperii virum,
 dictatorem dixit: ab eo L. Julius magister
 equitum est dictus. Simul edicitur & justiti-
 um: neque aliud tota urbe agi, quam bel-
 lum adparari: cognitio vacantium militiae
 munere post bellum differtur. Ita dubii quo-
 que inclinant ad nomina danda. Et Hernicis
 Latinisque milites imperati: utrimque enixe
 obeditum dictatori est.

*Postumius
 dictator.*

XXVII. HÆC omnia celeritate ingenti acta: *U. c. 324.*
a. C. 428.
 relictoque C. Julio consule ad præsidium ur-
 bis, & L. Julio magistro equitum ad subita
 belli ministeria, ne qua res, qua eguissent
 in castris, moraretur, dictator, præeunte A.
 Cornelio pontifice maximo, ludos magnos
 tumultus causa vocit: profectusque ab ur-
 be, diviso cum Quintio consule exercitu,
 ad hostes pervenit. Sicut bina castra hostium,
 parvo inter se spatio distantia, viderant; ipsi
 quoque mille ferme passus ab hoste, dicta-
 tor Tusculo, consul Lanuvio propiorem lo-
 cum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus,
 totidem munimenta, planitiem in medio,
 non parvis modo excursionibus ad proelia,
 sed vel ad explicandas utrinque acies satis
 patentem habebant. Nec, ex quo castris
 castra conlata sunt, cessatum a levibus præliis
 est; facile patiente dictatore, conferendo *Nocte ob-*
 vires, spem universæ victoriæ, tentato paul- *pugnata*
 latim eventu certaminum, suos præcipere. *consulis*
 Itaque hostes, nulla in proelio justo relicta *castra.*
 spe, noctu adorti castra consulis, rem in ca-
 sum ancipitis eventus committunt. Clamor
 subito ortus, non consulis modo vigiles,
 exercitum deinde omnem, sed dictatorem

U. c. 324.
a. C. 428.

quoque ex somno excivit. Ubi præfenti ope res egebant, confuſi nec animo defecit (n), nec confilio: pars militum portarum ſtationes firmant: pars corona vallum cingunt. In alteris apud dictatorem caſtris, quo minus tumultus eſt, eo plus animadvertitur, quid opus factu ſit. Miſſo extemplo ad caſtra ſubſidio, cui Sp. Poſtumiſ Albus legatus præficiſtur, ipſe parte copiarum, parvo circuitu, locum maxime ſecretum ab tumultu petit, unde ex necopinato averſum hoſtem invadat. Q. Sulpiciuſ legatum præficiſt caſtris: M. Fabio legato adſignat equites; nec ante lucem movere jubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia, quæ vel alius imperator prudens & impiger in tali re præcipereſt, ageretque, præcipit ordine atque agit; illud eximium conſilii animique ſpecimen, & neutiquam vulgatae laudis, quod ultro ad obpugnanda caſtra hoſtium, unde majore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganiuſ cum cohortibus delectis miſit. Qui, poſtquam intentos homines in eventum periculi alieni, pro ſe incautos, neglectis vigiliis ſtationibusque, eſt adortuſ, prius pene cepit caſtra, quam ob-

(n) deficiſt Gron. Crev.

pugnari hostes fatis scirent. Inde, fumo, ut convenerat, datum signum ubi conspectum ab dictatore est, exclamat, capta hostium castra, nunciarique passim jubet.

*U. c. 324.
a. C. 428.*

*Castra
Æquorum
capiuntur.*

XXVIII. Et jam lucebat, omniaque sub oculis erant: & Fabius cum equitatu inpetum dederat, & consul eruptionem e castris in trepidos jam hostes fecerat. Dictator autem, parte altera subsidia & secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus hosti undique objecerat victorem peditem equitemque. Circumventi igitur jam in medio ad unum omnes pœnas rebellionis dedissent, ni Vectius Messius ex Volscis, nobilior vir factis, quam genere, jam orbem volventes suos increpans clara voce, « Hic præbituri [inquit] vos telis » hostium estis indefensi, inulti? Quid igitur » arma habetis? aut quid ultro bellum intulistis, in otio tumultuosi, in bello segnes? » Quid hic stantibus spei est? an Deum aliquem protecturum vos, rapturumque hinc » putatis? Ferro via facienda est. Hac, quam me prægressum videritis, agite, qui visuri » domos, parentes, conjuges, liberos estis, » ite mecum. Non murus, nec vallum; sed

*Vincuntur
hostes.*

*U. c. 324.
a. C. 428.*

» armati armatis obstant. Virtute pares, ne-
» cessitate, quæ ultimum ac maximum telum
» est, superiores estis.» Hæc locutum exse-
quentemque dicta redintegrato clamore fe-
cuti, dant inpressionem, qua Postumius Albus
cohortes objecerat: & moverunt victorem,
donec dictator, pedem jam referentibus suis,
advenit: eoque omne prælium versum est.
Uni viro Messio fortuna hostium innititur.
Multa utrimque vulnera, multa passim cædes
est. Jam ne duces quidem Romani incruenti
pugnant. Unus Postumius, ictus saxo, per-
fracto capite, acie excessit: non dictatorem
humerus vulneratus, non Fabium prope ad-
fixum equo femur, non brachium abscisum
(o) consulem ex tam ancipiti prælio sub-
movit.

*Castra
Volscorum
capta.*

XXIX. MESSIUM inpetus per stratos cæde
hostes cum globo fortissimorum juvenum
extulit ad castra Volscorum, quæ nondum
capta erant. Eodem omnis acies inclinatur.
Consul, effusos usque ad vallum persecutus,
ipsa castra vallumque adgreditur: eodem &
dictator alia parte copias admovet. Non
segnior obpugnatio est, quam pugna fuerat,

(o) *abscisum* Gron. Crev.

Confulem signum quoque intra vallum inje- U. c. 324.
 cisse ferunt, quo milites acrius subirent; re- a. C. 428.
 petendoque signo primam inpressionem factam.
 Et dictator, proruto vallo, jam in castra
 proelium intulerat. Tum abjici passim arma,
 (p) ac dedi hostes coepti: castrisque & his
 captis, hostes, præter senatores omnes ve-
 numdati sunt. Prædæ pars sua cognoscentibus
 Latinis atque Hernicis reddita; partem sub
 hasta dictator vendidit: præpositoque con-
 sule castris, ipse, triumphans investus urbem,
 dictatura se abdicavit. Egregiæ dictaturæ
 tristem memoriam faciunt, qui filium ab A.
 Postumio, quod, occasione bene pugnandi
 captus, injussu decesserit præsidio, victorem
 securi percussum tradunt. Nec libet credere; &
 licet, in variis opinionibus, Et argumento
 est, quod imperia Manliana, non Postumiana,
 adpellata sint: quum, qui prior auctor tam
 sævi exempli foret, occupaturus insignem
 titulum crudelitatis fuerit. Imperioso quoque
 Manlio cognomen inditum: Postumius nulla
 tristi nota est insignitus. C. Julius consul ædem
 Apollinis, absente collega, sine sorte dedi-
 cavit: ægre id passus Quinctius, quum,

(p) *arma passim* Gron. Crev.

Cathaginienses in Siciliam trajiciunt.

dimisso exercitu, in urbem redisset, nequidquam in senatu est conquestus. Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam pertinere visum, quod Carthaginenses, tanti hostes futuri, tum primum per seditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum trajecere.

*U. c. 325.
a. C. 427.*

*L. Papirio,
L. Julio
Coss.*

XXX. AGITATUM in urbe ab tribunis plebis, ut tribuni militum consulari potestate crearentur; nec obtineri potuit. Consules fiunt L. Papirius Crassus, L. Julius. Æquorum legati fœdus ab senatu cum perissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorum octo inpetraverunt. Volscorum res, super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine inter pacis bellique auctores injurgia & seditiones versa. Undiquæ otium fuit Romanis. Legem de multarum æstimatione pergratam populo, quum ab tribunis parari consules unius ex collegio proditione excepissent, ipsi præoccupaverunt ferre. Consules L. Sergius Fidenas iterum, Hostus Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules A. Cornelius Cossus, T. Quinctius Pennus iterum. Veientes in agrum Romanum excursiones

*U. c. 326.
a. C. 426.*

*L. Sergio
II. H. Lucretio
Coss.*

fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium
juventute participes ejus populationis fuisse:
cognitioque ejus rei L. Sergio, & Q. Servi-
lio, & Mam. Æmilio permiffa. Quidam
Oftiam relegati, quod, cur per eos dies a
Fidenis afuiffent, parum constabat. Colono-
rum additus numerus, agerque iis bello in-
terentorum adsignatus. Siccitate eo anno plu-
rimum laboratum est: nec cœlestes modo
defuerunt aquæ, fed terra quoque, ingenito
humore egens, vix ad perennes subfecit am-
nes. Defectus alibi aquarum circa torridos
fontes rivosque stragem fiti pecorum morien-
tium dedit: scabie alia abfumta: vulgatique
(q) contactu in homines morbi: & primo in
agrestes ingruerant fervitiaque: urbs deinde
inpletur. Nec corpora modo adfecta tabo,
fed animos quoque multiplex religio, &
pleraque externa, invasit, novos ritus sacri-
ficandi (r) vaticinando inferentibus in domos,
quibus quæstui sunt capti superstitione ani-
mi: donec publicus jam pudor ad primores
civitatis pervenit, cernentes in omnibus vi-
cis facellisque peregrina atque insolita pia-

U. c. 327.

a. C. 425.

A. Corne-

lio, T.

Quintio

II. Coss.

Siccitas.

(q) vulgarique Gron. Crev.

(r) sacrificando Gron.

cula pacis Deum exposcendæ. Datum inde negotium ædilibus, ut animadverterent, ne qui, nisi Romani Dii, neu quo alio more, quam patrio colerentur. Iræ adversus Veientes in insequentem annum, C. Servilium Aham, L. Papirium Mugillanum consules, dilatae sunt. Tunc quoque, ne confestim bellum indiceretur, neve exercitus mitterentur, religio obstitit. Feaciales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat: induciæque inde, non pax, facta: quarum & dies exierat, & ante diem rebellaverant. Missi tamen feaciales: nec eorum, quum more patrum jurati repeterent res, verba sunt audita. Controversia inde fuit, utrum populi jussu indiceretur bellum, an satis esset senatusconsultum. Pervicere tribuni, denunciando inpedituros se delectum, ut consules de bello ad populum ferrent. Omnes centuriæ jussere. In eo quoque plebs superior fuit, quod tenuit, ne consules in proximum annum crearentur.

*U. c. 328.
a. C. 424.*

C. Servilio, L. Papirio II. Coss.

Veientibus bellum indictum.

*U. c. 329.
a. C. 423.*

T. Quinctio & c. Tribun. Mil.

XXXI. TRIBUNI militum consulari potestate quatuor creati sunt, T. Quinctius Pennus ex consulatu, C. Furius, M. Postumius, A. Cor-

nelius Cossus. Ex iis Cossus præfuit urbi : *U. c. 329.*
 tres, delectu habito, profecti sunt Veios, *a. C. 423.*
 documentoque fuere, quam plurium impe-
 rium bello inutile esset. Tendendo ad sua
 quisque consilia, quum aliud alii videretur,
 aperuerunt ad occasionem locum hosti. In-
 certam namque aciem, signum aliis dari re- *Romani in*
 ceptui, aliis cani iubentibus, invasere ob- *fugam acti.*
 portune Veientes : castra propinqua turba-
 ros ac terga dantes acceperunt. Plus itaque
 ignominia, quam cladis, est acceptum. Mœsta
 civitas fuit (s), vinci insueta : odisse tribu-
 nos, postulare dictatorem, in eo verti spes
 civitatis. Et quum ibi quoque religio obsta-
 ret, ne non posset nisi ab consule dici dicta-
 tor, augures consulti eam religionem exe-
 mere. A Cornelio dictatorem Mam. *Mamercus*
 Æmilius dixit : & ipse ab eo magister equitum *Æmilius*
 est dictus. Adeo, simul fortuna civitatis vir- *dictator.*
 tute vera eguit, nihil censoria animadversio
 effecit, quo minus regimen rerum ex notata
 indigne domo peteretur. Veientes, re secunda
 elati, missis circum Etruria populos legatis,
 jactando tres duces Romanos ab se uno præ-
 lio fusos, quum tamen nullam publici con-

(s) fuit del. Gron. Crev.

U. c. 329.

a. C. 423.

*Fidenates
rebellant.*

filii societatem movissent, voluntarios undique ad spem prædæ adsciverunt. Uni Fidenatium populo rebellare placuit : & , tamquam nisi ab scelere bellum ordiri nefas esset, sicut legatorum antea, ita tum novorum colonorum cæde imbutis armis, Veientibus sese conjungunt. Consultare inde principes duorum populorum, Veios an Fidenas sedem belli caperent. Fidenæ visæ obportuniores. Itaque, trajecto Tiberi, Veientes Fidenas transfulerunt bellum. Romæ terror ingens erat. Adcito exercitu ab Veis, eoque ipso ab re male gesta percussio, castra locantur ante portam Collinam, & in muris armati dispositi, & justitium in foro, tabernæque clausæ : fiuntque omnia castris, quam urbi, similia.

*Dictatoris
oratio.*

XXXII. Tum trepidam civitatem, præconibus per vicos dimissis, dictator ad concionem advocatam increpuit, « Quod animos » ex tam levibus fortunæ momentis suspensos gererent, ut, parva jactura accepta, » quæ ipsa non virtute hostium, nec ignavia » Romani exercitus, sed discordia imperatorum, accepta sit, Veientem hostem senxies victum, pertimescant, Fidenasque prope sæpius

LIBER IV CAP. XXXII 65

» sæpius captas quam obpugnatas. Eosdem & U. c. 329.
a. C. 423.
 » Romanos & hostes esse, qui per tot secula
 » fuerint : eosdem animos, eadem corporis
 » vires, eadem arma gerere. Se quoque eum-
 » dem dictatorem Mam. Æmilium esse, qui
 » ante (t) Veientium Fidenatiumque, adjunc-
 » tis Faliscis, ad Nomentum exercitus fuderit :
 » & magistrum equitum A. Cornelium eum-
 » dem in acie fore, qui priore bello tribunus
 » militum, Larte Tolumnio rege Veientium
 » in conspectu duorum exercituum occiso,
 » spolia opima Jovis Feretrii templo intulerit.
 » Proin memores, secum triumphos, secum
 » spolia, secum victoriam esse ; cum hosti-
 » bus scelus legatorum contra jus gentium
 » interfectorum, eadem in pace Fidenatium
 » colonorum, inducias ruptas, septimam in-
 » felicem defectionem. Arma caperent. Simul
 » castra castris conjunxissent, satis confidere,
 » nec sceleratissimis hostibus diuturnum ex
 » ignominia exercitus Romani gaudium fore :
 » & populum Romanum intellecturum, quan-
 » to melius de republica meriti sint, qui se
 » dictatorem tertium dixerint ; quam eos, qui,
 » ob ereptum censuræ regnum, labem secundæ

(t) antea Gron. Crev.

U. c. 329.
a. C. 423.

» dictaturæ suæ inposuerint. » Votis deinde nuncupatis profectus, mille & quingentos passus citra Fidenas castra locat: dextra montibus, læva Tiberi amne septus. T. Quinctium Pennum legatum occupare montes jubet, occultumque id jugum capere, quod ab tergo hostibus foret. Ipse postero die, quum Etrusci pleni animorum ab pristini diei meliore occasione, quam pugna, in aciem processissent, cunctatus parumper, dum speculatores referrent, Quinctium evasisse in jugum propinquum arcu Fidenarum, signa profert: pedumque aciem instructam pleno gradu in hostem inducit: magistro equitum præcipit, ne injussu pugnam incipiat: se, quum opus sit, equestri auxilio signum daturum: tum ut memor regiæ pugnae, memor opimi doni, Romulique ac Jovis Feretrii, rem gereret. Legiones inpetu ingenti conflagunt. Romanus odio accensus, inpium Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores induciarum, cruentos legatorum infanda cæde, resperfos sanguine colonorum suorum, perfidos socios, inbelles hostes compellans, factis simul dictisque odium explet.

XXXIII. CONCUSSERAT primo statim congressu hostem : quum repente, patefactis Fidenarum portis, nova erumpit acies, inaudita ante id tempus inuisitataque (u), ignibus armata ingens multitudo, facibusque ardentibus tota conlucens, velut fanatico instincta cursu, in hostem ruit : formaque insolitæ pugnae Romanos parumper exterruit. Tum dictator, magistro equitum equitibusque, tum ex montibus Quinctio adcito, proelium ciens, ipse in sinistrum cornu, quod incendio similis quam proelio, territum cesserat flammis, adcurrit : claraque voce, « Fumone victi [inquit] velut examen apum » loco vestro exacti, inermi cedetis hosti ? » Non ferro exstinguetis ignes ? non faces has » ipsas pro se quisque, si igni, non telis, » pugnandum est, ereptas ultro inferetis ? » Agite, nominis Romani ac virtutis patrum » vestraeque memores, vertite incendium » hoc in hostium urbem : & suis flammis de- » lete Fidenas, quas vestris beneficiis placare » non potuistis. Legatorum hoc vos vestro- » rum colonorumque sanguis, vastataque fines » monent. » Ad imperium dictatoris mota

U. c. 329.

a. C. 423.

*Fidenates
erumpunt
facibus
armatis*

(u) inuisitataque Gron. Crev.

*U. c. 329.
a. C. 423.*

cuncta acies : faces partim emissæ excipiuntur, partim vi eripiuntur : utraque acies armatur igni. Magister equitum & ipse novat pugnam equestrem. Frenos ut detrahant equis, imperat : & ipse princeps, calcaribus subditis eVectus, effreno equo in medios ignes infertur : & alii concitati equi libero cursu ferunt equitem in hostem. Pulvis elatus, mixtusque fumo, lucem ex oculis virorum equorumque aufert. Ea, quæ militem terruerat, species nihil terruit equos. Ruinæ igitur similem stragem eques, quacumque pervaserat, dedit. Clamor deinde accidit novus : qui quum utramque mirabundam in se aciem vertisset, dictator exclamat, « Quinctium legatum & » suos ab tergo hostem adortos : » ipse, redintegrato clamore, infert acius signa. Quum duæ acies, duo diversa prælia, circumventos Etruscos & a fronte & ab tergo urgerent ; neque in castra retro, neque in montes, unde se novus hostis objecerat, iter fugæ esset ; & equitem passim liberi frenis dispulissent equi ; Veientium maxima pars Tiberim effusi petunt. Fidenatium qui supersunt, ad urbem Fidenas tendunt. Infert pavidos fuga in mediam cædem : obruncantur

*Veientes
&
Fidenates
vincuntur.*

in ripis : alios, in aquam compulsos, gurgites ferunt : etiam peritos nandi lassitudo & vulnera & pavor degravant; pauci ex multis tranant. Alterum agmen fertur per castra in urbem. Eadem (x) & Romanos sequentes inpetus rapit, Quinctium maxime, & cum eo degressos modo de montibus, recentissimum ad laborem militem, quia ultimo proelio advenerat.

*U. c. 329.
a. C. 423.*

XXXIV. Hi, postquam mixti hostibus portam intravere, in muros evadunt; suisque capti oppidi signum ex muro tollunt. Quod ubi dictator inspexit, (jam enim & ipse in deserta hostium castra penetraverat) cupientem militem discurrere ad prædam, spe injecta majoris in urbe prædæ, ad portam ducit; receptusque intra muros, in arcem, quo ruere fugientium turbam videbat, pergit. Nec minor cædes in urbe, quam in proelio, fuit; donec abjectis armis, nihil præter vitam petentes, dictatori deduntur. Urbs castraque diripiuntur. Postero die, singulis captivis ab equite ad centurionem sorte ductis; &, quorum eximia virtus fuerat, binis; aliis sub corona venundatis; exerci-

*Capti
Fidenæ.*

(x) eodem Gron. Crev.

U. c. 329.
a. C. 423. tum victorem opulentumque præda trium-
phans dictator Romam reduxit : jussuque
magistro equitum abdicare se magistratu,
ipse deinde abdicat die sextodecimo, reddito
in pace imperio, quod in bello trepidisque
rebus acceperat. Classi (y) quoque ad Fi-
denas pugnatum cum Veientibus, quidam
annales retulere : rem æque difficilem atque
incredibilem; nec nunc lato fati ad hoc amne;
& tum aliquanto, ut a veteribus accepimus,
artiore : nisi in trajectu forte fluminis prohi-
bendo, aliquarum navium concursum in ma-
jus (ut fit) celebrantes, navalis victoriæ
vanum titulum adpetivere.

U. c. 330.
a. C. 422.

*A. Sempromio &c.
Tribun.
Milit.*

XXXV. INSEQUENS annus tribunos mili-
tares consulari potestate habuit, A. Semprom-
nium Atratinum, L. Quinctium Cincinnat-
um, L. Furium Medullinum, L. Horatium
Barbarum. Veientibus annorum viginti indu-
ciæ datæ, & Æquis triennii, quum plurium
annorum perissent. Et ab seditionibus urbanis
otium fuit. Annum insequentem, neque bello
foris, neque domi seditione insignem,
ludi bello voti celebrem, & tribunorum
militum adparatu, & finitimorum concursu

(y) *Classibus Gron. Crev.*

fecere. Tribuni consulari potestate erant Ap. Claudius Crassius, Sp. Nautius Rutilus, L. Sergius Fidenas, Sex. Julius Iulus. Spectaculum comitate etiam hospitem, ad quod publico consensu venerant, advenis gratius fuit. Post ludos conciones seditiosæ tribunorum plebi fuerunt, objurgantium multitudinem, « quod, admiratione eorum, quos » odisset, stupens, in æterno se ipsa teneret » servitio: & non modo ad spem consulatus » in partem revocandam adspirare non aude- » ret, sed ne in tribunis quidem militum » creandis (quæ communia essent comitia » Patrum ac plebis) aut sui aut suorum me- » ministris. Desineret ergo mirari, cur nemo » de commodis plebis ageret: eo inpendi » laborem ac periculum, unde emolumentum » atque honos speretur. Nihil non adgressu- » ros homines, si magna conatis magna præ- » mia proponantur. Ut quidem aliquis tribu- » nus plebis ruat cæcus in certamina periculo » ingenti, fructu nullo, ex quibus pro certo » habeat, Patres, adversus quos tenderet, » bello inexpiabili se persecuturos, apud ple- » bem, pro qua dimicaverit, nihilo se hono- » ratiorem fore; neque sperandum, neque

U. c. 331.

a. C. 421.

*Ap. Clau-
dio &c.*

Tribun.

Milit.

Queruntur

Trib. Pl.

quod in

tribunis

militum

creandis

plebeii

præteriren-

tur.

U. c. 331.

a. C. 421.

» postulandum esse. Magnos animos magnis
 » honoribus fieri. Neminem se plebeium con-
 » tenturum, ubi contemni desissent. Expe-
 » riendam rem denique in uno aut altero
 » esse, sitne aliquis plebeius ferendo magno
 » honori : an portento simile miraculoque sit,
 » fortem ac strenuum virum aliquem existere
 » ortum ex plebe. Summa vi expugnatum
 » esse, ut tribuni militum consulari potestate
 » & ex plebe crearentur. Petisse viros domi
 » militiaeque spectatos : primis annis fugilla-
 » tos, repulsos, risui Patribus fuisse : desisse
 » postremo præbere ad contumeliam os. Nec
 » se videre, cur non lex quoque abrogetur,
 » qua id liceat, quod numquam futurum sit :
 » minorem quippe ruborem fore in juris ini-
 » quitate, quam si per indignitatem ipsorum
 » prætereantur.»

XXXVI. Hujus generis orationes, cum
 ad sensu auditæ, incitavere quosdam ad
 petendum tribunatum militum, alium alia de
 commodis plebis laturum se in magistratu
 profitentem. Agri publici dividendi colonia-
 rumque deducendarum ostentatæ spes ; &
 vectigali possessoribus agrorum inposito, in
 stipendium militum erogandi æris, Captatum

deinde tempus ab tribunis militum, quo per discessum hominum ab urbe, quum Patres clandestina denunciatione revocati ad diem certam essent, senatusconsultum fieret, absentibus tribunis plebi (z): ut, quoniam Volscos in Hernicorum agros prædatum exisse fama esset, ad rem inspiciendam tribuni militum proficiscerentur, consulariaque comitia haberentur. Profecti Ap. Claudium, filium decemviri, præfectum urbis relinquunt, in-pigrum juvenem, & jam inde ab incunabulis inbutum odio tribunorum plebisque. Tribunis plebi nec cum absentibus iis, qui senatusconsultum fecerant, nec cum Appio, transacta re, quod contenderent fuit.

XXXVII. CREATI consules sunt (a) C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria digna, traditur eo anno facta: Vulturum, Etruscorum urbem, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam, Capuamque ab duce eorum Capye, vel (quod propius vero est) a campestri agro adpellatam. Cepere autem, prius bello fatigatis Etruscis, in societatem urbis agro-

*U. c. 331.
a. C. 421.*

*U. c. 332.
a. C. 420.
C. Sempro-
nio, Q.
FabioCoss.*

*Capua
occupata
a Samniti-
bus.*

(z) plebis Gron. Crev. it. mox: tribunis plebis.

(a) sunt del. Gron. Crev.

*U. e. 332.
a. C. 420.*

*Bellum
cum
Volsis.*

rumque accepti : deinde festo die graves
somno epulisque incolas veteres novi coloni
nocturna cæde adorti. His rebus actis, con-
sules ii, quos diximus, Idibus Decembribus
magistratum occepere. Jam non solum, qui
ad id missi erant, retulerant, imminere Vols-
cum bellum; sed legati quoque ab Latinis &
Hernicis nunciabant, « Non ante umquam
» Volscos nec ducibus legendis, nec exerci-
» tui scribendo, intentiores fuisse. Vulgo
» fremere, aut in perpetuum arma bellumque
» oblivioni danda, jugumque accipiendum;
» aut iis, cum quibus de imperio certetur,
« nec virtute, nec patientia, nec disciplina
» rei militaris cedendum esse. » Haud vana
adulere : sed nec perinde Patres moti sunt;
& C. Sempronius, cui ea provincia forti (b)
evenit, tamquam constantissima re, fortuna
fretus, quod victoris populi adversus victos
dux esset (c), omnia temere ac negligenter
egit : adeo ut disciplinæ Romanæ plus in
Volsco exercitu, quam in Romano, esset.
Ergo fortuna, ut sæpe alias, virtutem est

(b) forte Gron. Crev.

(c) populi -- esset leg. populi exercitum adver-
sum victos duxisset Gron. Crev.

fecuta. Primo prælio, quod ab Sempronio incaute inconsulteque commissum est, non subsidiis firmata acie, non equite apte locato, concursus est. Clamor indicium primum fuit, quo res inclinatura esset. Excitatio crebriorque ab hoste sublatus; ab Romanis dissonus, impar, segnius (d) sæpe iteratus, incerto clamore prodidit pavorem animorum. Eo ferocior inlatus hostis, urgere scutis, micare gladiis: altera ex parte nutant circumspiciantibus galeæ, & incerti trepidant, adplicantque se turbæ. Signa nunc resistentiæ deseruntur ab antesignanis, nunc inter suos manipulos recipiuntur. Nondum fuga certa, nondum victoria erat: tegi magis Romanus, quam pugnare. Volscus inferre signa, urgere aciem, plus cædis hostium videre, quam fugæ.

*Premuntur
Romani.*

XXXVIII. JAM omnibus locis ceditur, nequidquam Sempronio consule objurgante atque hortante: nihil nec imperium, nec majestas valebat: dataque mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius, decurio equitum, labente jam re, præsentis animo subvenisset. Qui quum magna voce exclamasset, « ut equites, qui salvam rempublicam vellent

(d) *segnis* Gron. Crev.

U. c. 332. » esse, ex equis desilirent : » omnium turma-
a. C. 420. rum equitibus, velut ad consulis imperium
Equites motis, « Nisi hæc [inquit] parmata cohors
pugnam » sistat inperum hostium, actum de imperio
restituunt. » est. Sequimini pro vexillo cuspidem meam.
 » Ostendite Romanis Volscisque, neque equi-
 » tibus vobis ullos equites, nec peditibus
 » esse pedites pares. » Quum clamore com-
 probata adhortatio esset, vadit alte cuspidem
 gerens. Quacumque incedunt, vi viam faci-
 ciunt : eo se inferunt objectis parmis, ubi
 fuorum plurimum laborem vident. Restituitur
 omnibus locis pugna, in quæ eos inperus
 tulit : nec dubium erat, quin, si tam pauci
 simul obire omnia possent, terga daturi hostes
 fuerint.

XXXIX. Et quum jam parte nulla sustine-
 rentur, dat signum Volscus (e) imperator,
 ut parmatis, novæ cohorti hostium, locus
 detur, donec inpetu inlati ab suis excludan-
 tur. Quod ubi est factum, interclusi equites:
 nec perumpere eadem, qua transierant, posse,
 ibi maxime confertis hostibus, qua viam fe-
 cerant : & consul legionesque Romanæ,
 quum, quod tegumen modo omnis exercitus

(e) *Volscis Gron.*

fuerat, nusquam viderent, ne tot fortissimos viros interclusos obrimeret hostis, tendunt in quemcumque casum. Diversi Volsci, hinc consulem ac legiones sustinere, altera fronte instare Tempanio atque equitibus: qui quum sæpe conati nequissent perrumpere ad suos, tumulto quodam occupato, in orbem se tutabantur nequaquam inulti. Nec pugnae finis ante noctem fuit. Consul quoque, nusquam remisso certamine, dum quidquam superfuit lucis, hostem tenuit. Nox incertos diremit: tantusque ab imprudentia eventus utraque castra tenuit pavor, ut, relictis faucibus & magna parte impedimentorum, ambo pro victis exercitus, se in montes proximos reciperent. Tumulus tamen circumfessus ultra mediam noctem est: quo (f) quum circumfidentibus nunciatum esset, castra deserta esse, victos rati suos, & ipsi, qua quemque in tenebris pavor tulit, fugerunt. Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit. Digressus deinde ipse cum paucis speculatum, quum ab faucibus hostibus sciscitando comperisset, castra Volscorum deserta esse, lætus ab tumulto suos devocat, & in castra Romana penetrat:

*U. c. 532.
a. C. 420.*

*Uterque
exercitus
castra
deserit.*

(f) quo del. Gron.

U. c. 332.
a. C. 420. ubi quum vasta defærraque omnia, atque eandem, quam apud hostes, fœditatem invenisset, priusquam Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat faucis ductis secum, ignarus quam regionem consul petisset, ad urbem proximis itineribus pergit.

XL. JAM eo fama pugnae adversæ castrorumque desertorum perlata erat; & ante omnia deplorati erant equites, non privato magis, quam publico, luctu; Fabiusque consul, terrore urbi quoque injecto, stationem ante portas agebat: quum equites, procul visi non sine terrore ab dubiis, quinam essent, mox cogniti, tantam ex metu lætitiã fecere, ut clamor urbem pervaderet gratulantium, salvos victoresque redisse equites; & ex mœstis paulo ante domibus, quæ conclamaverant suos, procurreteretur in vias: pavidæque matres ac conjuges, oblitæ præ gaudio decoris, obviam agmini obcurrerent, in suos quæque, simul corpore atque animo vix præ gaudio compotes, effusæ. Tribunis plebi (g), qui M. Postumio & T. Quinctio diem dixerant, quod ad Veios eorum opera male pugnatum esset, occasio visa est, per recens odium

(g) plebis Crœv.

Sempronii consulis, renovandæ in eos invidia. Itaque, advocata concione, quum proditam Veis rempublicam esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune fuerit, in Volscis ab consule exercitum, traditos ad cædem fortissimos equites, deserta fœde castra, vociferati essent; C. Julius, unus ex tribu- nis, Tempanium equitem vocari jussit, com- ramque eis. «Sexte Tempani [inquit] quæro »de te, arbitrerisne C. Sempronium consu- »lem aut in tempore pugnam inisse, aut fir- »masse subsidiis aciem, aut ullo boni consulis »functum officio? &, tunc ipse, victis le- »gionibus Romanis, tuo consilio equitem ad »pedes deduxeris, restituerisque pugnam? »excluso deinde ab acie nostra tibi atque »equitibus num aut consul ipse subvenerit, »aut miserit præsidium? postero denique die »ecquid præsidii usquam habueris? an tu »cohorsque in castra vestra virtute perru- »peritis? ecquem in castris consulem, ecquem »exercitum inveneritis? an deserta castra, »relictos faucios milites? Hæc pro virtute »tua fideque, qua una hoc bello respublica »stetit, dicenda tibi sunt hodie. Denique, »ubi C. Sempronius, ubi legiones nostræ

*U. c. 332.
a. C. 420.*

*Trib. Pl.
Tempa-
nium inter-
rogat de
Sempronio
Cos.*

U. c. 332. » sint? desertus sis, an deserueris consulem.
á. C. 420. » exercitumque? victi denique simus, an
 » vicerimus?

*Respondet
 Tempanius.*

XLI. ADVERSUS hæc Tempanii oratio incompta fuisse dicitur; ceterum militariter gravis, non suis vana laudibus, non crimine alieno læta: « Quanta prudentia rei bellicæ » in C. Sempronio esset, non militis de imperatore existimationem (*h*) esse, sed populi Romani fuisse, quum eum comitiis » consulem legeret. Itaque ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquisirent, quæ pensanda quoque magnis animis atque ingeniis essent; sed, quod viderit, » referre posse. Vidisse autem se prius, quam » ab acie intercluderetur, consulem in prima » acie pugnantem, adhortantem, inter signa » Romana telaque hostium versantem. Postea » se (*i*) ab conspectu suorum ablatum. Ex » strepitu tamen & clamore sensisse, usque » ad noctem extractum certamen: nec ad tumulum, quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse. » Exercitus ubi esset, se nescire: arbitrari, » velut ipse in re trepida loci præsidio se

(*h*) *estimationem* Gron, Crev.

(*i*) *se del.* Gron, Crev.

» suosque sit tutatus, sic consulem servandi *U. c. 332.*
 » exercitus caussa loca tutiora castris cepisse. *a. C. 420.*

» Nec Volscorum meliores res esse credere,
 » quam populi Romani. Fortunam (k) noctem-
 » que omnia erroris mutui inpleffe : » pre-
 cantemque deinde, ne se fessum labore ac
 vulneribus tenerent, cum ingenti laude, non
 virtutis magis, quam moderationis, dimissum.

Quum hæc agerentur, jam consul via Lavi-
 cana ad fanum Quietis erat. Eo missa plaustra
 jumenta que alia ab urbe exercitum, adfectum
 proelio ac via nocturna, exceperunt. Paulo
 post in urbem est ingressus consul, non ab
 se magis enixe amovens culpam, quam Tem-
 panium meritis laudibus ferens. Mœstæ civi-
 tati ab re male gesta & iratæ ducibus M.
 Postumius reus objectus, qui tribunus mili-
 tum pro consule ad Veios fuerat, decem
 millibus æris gravis damnatur. T. Quinctium
 collegam ejus, quia & in Volscis consul auspi-
 cio dictatoris Postumii Tuberti, & ad Fide-
 nas legatus dictatoris alterius Mam. Æmilii,
 res prospere gesserat, totam culpam ejus tem-
 poris in prædamnatum collegam transferen-

(k) majorem interpunct. demum post *Fortunam*
 habet *Gron.*

U. c. 332. tem, omnes tribus absolverunt. Profuisse ei
a. C. 420. Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri, & exactæ jam ætatis Capitolinus Quinctius, suppliciter orans, ne se, brevi reliquo vitæ spatio, tam tristem nuncium ferre ad Cincinnatum paterentur.

XLII. PLEBS tribunos plebi (1) absentes, Sex. Tempanium, A. Sellium, Sex. (m) Antistium, & Sp. Icilium (n) fecit; quos & pro centurionibus sibi præfecerant, Tempanio auctore, equites. Senatus, quum odio Sempronii, consulare nomen obfenderet, tribunos militum consulari potestate creati iussit.

U. c. 333. Creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papirius Mugillanus.
a. C. 419. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio consuli anni prioris diem dixit: quem quum quatuor collegæ, inspectante populo Romano, orarent, ne imperatorem suum innoxium, in quo nihil præter fortunam reprehendi posset, vexaret; ægre Hortensius pati, tentationem eam credens esse perseverantiæ suæ, nec precibus tribunorum,

Sempronius accusatur ab Hortensio.

(1) plebis Gron. Crev.

(m) L. Gron. Crev.

(n) Sex. Pompilium Gron. Crev.

quæ in speciem modo jactentur, sed auxilio
 confidere reum. Itaque modo ad eum con-
 versus, « Ubi illi patricii spiritus, ubi sub-
 »nifus & fidens innocentiae animus esset? »
 quærebat; « sub tribunicia umbra consularem
 »virum delituisse. » Modo ad collegas, « Vos
 » autem, si reum perago, quid acturi estis?
 » an erepturi jus populo, & everfuri tribu-
 »niam potestatem? » Quum illi, & de Sem-
 pronio & de omnibus summam populi Romani
 potestatem esse, dicerent, nec se judicium
 populi tollere aut velle, aut posse; sed, si
 preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis
 esset loco, non valuissent, se vestem cum
 eo mutaturos: tum Hortensius, « Non vi-
 »debit [inquit] plebs Romana forditatos
 »tribunos suos. C. Sempronium nihil moror,
 »quando hoc est in imperio consecutus, ut
 »tam carus esset militibus. » Nec pietas qua-
 tuor tribunorum, quam Hortensii tam placabile
 ad justas preces ingenium, pariter plebi
 Patribusque gratior fuit. Non diutius fortuna
 Æquis indulfit, qui ambiguam victoriam Vols-
 corum pro sua amplexi fuerant.

*U. c. 333.
 a. C. 419.*

*Donatur
 precibus
 Tempanii.*

XLIII. PROXIMO anno Numerio Fabio
 Vibulano, T. Quintio, Capitolini filio,

*U. c. 334.
 a. C. 418.*

Num. Fabio, T. Quinctio Coss.

Capitolino consulibus, ductu Fabii, cui forte ea provincia evenerat, nihil dignum memoratu actum. Quum trepidam tantum ostendissent aciem Æqui, turpi fuga funduntur, haud magno consulis decore: itaque triumphus negatur. Ceterum ob Sempronianæ cladis levatam ignominiam, ut ovans urbem intraret, concessum est. Quemadmodum bellum minore, quam timuerant, dimicatione erat perfectum; sic in urbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac

Duplicatus quæstorum numerus.

Patres exorta est, cœpta ab duplicando quæstorum numero. Quam rem, (ut, præter duos urbanos quæstores, duo consulibus ad ministeria belli præsto essent) a consulibus relatum, quum & Patres summa ope adprobassent, consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, ut pars quæstorum (nam ad id tempus patricii erant creati) ex plebe fieret. Adversus quam actionem primo & consules & Patres summa ope adnisi sunt: concedendo deinde, ut, quemadmodum in (o) tribunis consulari potestate creandis usi sunt, adæque in quæstoribus liberum esset arbitrium populi, quum parum proficerent, totam rem de augendo

(o) in del. Gron. Crev.

quæstorum numero omittunt. Excipiunt omif-
sam tribuni, aliæque subinde, inter quas &
agrariæ legis, seditiosæ actiones existunt:
propter quos motus quum senatus consules,
quam tribunos, creati mallet, neque posset
per intercessionem tribunicias senatusconsul-
tum fieri; respublica a consulibus ad interreg-
num, neque id ipsum (nam coire patricios
tribuni prohibebant) sine certamine ingenti,
redit. Quum pars major insequentis anni per
novos tribunos plebi (p) & aliquot interre-
ges certaminibus extracta esset, modo prohi-
bentibus tribunis patricios coire ad prodendum
interregem, modo interregem interpellantibus,
ne senatusconsultum de comitiis consularibus
faceret; postremo L. Papirius Mugillanus, pro-
ditus interrex, castigando nunc Patres, nunc tri-
bunos plebi, « desertam omiffamque ab homi-
» nibus rempublicam, Deorum providentia
» curaque exceptam, » memorabat « Veientibus
» induciis & cunctatione Æquorum stare.
» Unde si quid increpet terroris, sine patri-
» cio magistratu placere rempublicam obpri-
» mi? non exercitum, non ducem scribendo
» exercitui esse? an bello intestino bellum

U. c. 334.
a. C. 418.

(p) plebis Gron. Crev. it. paulo post.

U. c. 334. » externum propulsaturos ? Quæ si in unum
a. C. 418. » convenient, vix Deorum opibus, quin ob-
 » ruatur Romana res, resisti posse. Quin illi,
 » remittendo de summa quisque juris, mediis
 » copularent concordiam : Patres, patiendo
 » tribunos militum pro consulibus fieri; tri-
 » buni plebis, non intercedendo, quo minus
 » quatuor quæstores promiscue de plebe ac
 » Patribus libero suffragio populi fierent.

*Quæstura
 promiscua
 plebi ac
 Patribus.*

U. c. 335. XLIV. TRIBUNICIA primum comitia sunt
a. C. 417. habita. Creati tribuni consulari potestate om-

*L. Quinctius
 Cincinnatus
 tertium,
 L. Furius
 Medullinus
 iterum,
 M. Manlius,
 A. Sempronius
 Atratinus.*

*Quæstores
 patricii
 omnes
 creati.*

nes patricii, L. Quinctius Cincinnatus tertium, L. Furius Medullinus iterum, M. Manlius, A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quæstorum habente, petentibusque inter aliquot plebeios filio Antistii tribuni plebis & fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilii, nec potestas, nec suffragatio horum valuit, quin, quorum patres avosque consules viderant, eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistiusque, repulsa suorum accensu, « Quidnam id rei esset ? non suis beneficiis, non Patrum injuriis, non denique » usurpandi libidine, quum liceat, quod ante » non licuerit, si non tribunum militarem, ne

» quæstorem quidem quemquam ex plebe fac- *U. c. 335.*
 » tum. Non valuisse patris pro filio, fratris *a. C. 417.*
 » pro fratre preces, tribunorum plebis, po-
 » testatis sacrosanctæ, ad auxilium libertatis
 » creatæ. Fraudem profecto in re esse, & A.
 » Sempronium comitiis plus artis adhibuisse,
 » quam fidei. » Ejus injuria queri suos honore
 dejectos. Itaque quum in ipsum, & innocen-
 tia tutum & magistratu, in quo tunc erat,
 inpetus fieri non posset; flexere iras in C.
 Sempronium, patruelem Atratinum: eique ob
 ignominiam Volsi belli, adjutore collega *C. Sempro-*
 M. Canuleio, diem dixere. Subinde ab iisdem *nus accu-*
 tribunis mentio in senatu de agris dividendis *satus.*
 inlata est, (cui actioni semper acerrime C.
 Sempronius restiterat) ratis, id quod erat,
 aut deposita causa leviolem futurum apud
 Patres reum, aut perseverantem sub judicii
 tempus plebem obfensurum. Adversæ invidiæ
 objici maluit, & suæ nocere causæ, quam
 publicæ deesse; stetitque in eadem sententia,
 « Ne qua largitio, cessura in trium gratiam
 » tribunorum, fieret. Nec tum agrum plebi,
 » sed sibi invidiam, quæri. Se quoque subi-
 » turum eam tempestatem forti animo: nec
 » senatui tanti se civem, aut quemquam alium

V. c. 335. » debere esse, ut in parcendo uni malum pu-
a. C. 417. » blicum fiat. » Nihilo demissiore animo,
 quum dies venit, causa ipse pro se dicta,
 nequidquam omnia expertis Patribus, ut mi-
 tigarent plebem, quindecim millibus æris

Damnatus damnatur. Eodem anno Postumia, virgo Vesta-
 lis, de incestu causam dixit, crimine inno-
 xia, ob suspicionem propter cultum amœ-
 niorem ingeniumque liberius, quam virginem
 decet, parum abhorrens famam. Ampliatam,
 deinde absolutam, pro collegii sententia pon-
 tifex maximus abstinere jocis, colique sancte
 potius, quam scite, jussit. Eodem anno a Cam-
 panis Cumæ, quam Græci tum urbem tene-
 bant, capiuntur. Insequens annus tribunos
V. c. 336. militum consulari potestate habuit, Agrippam
a. C. 416. Menenium Lanatum, P. Lucretium Tricipi-
Agr. Me- tinum, Sp. Nautium Rutilum (q).
nenio, &c.
Tr. Mil.

Servorum
conjuratio

XLV. ANNUS, felicitate populi Romani,
 periculo potius ingenti, quam clade, insignis,
 Servitia, urbem ut incenderent distantibus
 locis, conjurarunt; populoque ad opem pas-
 sim ferendam tectis intento, ut arcem Capi-
 toliumque armati occuparent. Avertit nefanda
 consilia Jupiter: indicioque duorum compre-

(q) *Sp. Nautium, C. Servilium Gron. Crev.*

hensi fontes pœnas dederunt. Indicibus dena millia gravis æris, quæ tum divitiæ habebantur, ex ærario numerata, & libertas præmium fuit. Bellum inde ab Æquis reparari cœptum: &, novos hostes Lavicanos confilia cum veteribus jungere, haud incertis auctoribus Romam est adlatum. Æquorum jam velut anniversariis armis adfuerat civitas. Lavicos legati missi quum responsa inde retulissent dubia, quibus, nec tum bellum parari, nec diuturnam pacem fore, adpareret; Tusculanis negotium datum, « adverterent » animos, ne quid novi tumultus Lavicis » oriretur. » Ad insequentis anni tribunos militum consulari potestate, inito magistratu, legati ab Tusculo venerunt, L. Sergium Fidenatem, M. Papirium Mugillanum, C. Servilium, Prisci filium, quo dictatore Fidenæ captæ fuerant. Nunciabant legati, Lavicanos arma cepisse, & cum Æquorum exercitu depopulatos agrum Tusculanum castra in Algidio posuisse. Tum Lavicanis bellum indictum: factoque senatusconsulto, ut duo ex tribunis ad bellum proficiscerentur, unus res Romæ curaret, certamen subito inter tribunos exortum: se quisque belli ducem potiozem ferre,

*U. c. 336.
a. C. 416.*

*U. c. 337.
a. C. 415.
L. Sergio
III. &c.
Tr. Mil.*

*Bellum
cum
Lavicanis
&
Æquis.*

U. c. 337.

a. C. 415.

Discordia

Tr. Mil.

curam urbis, ut ingratham ignobilemque, adspernari. Quum parum decorum inter collegas certamen mirabundi Patres conspicerent, Q. Servilius, “ Quando nec ordinis
 „ hujus ulla [inquit] nec reipublicæ est vere-
 „ cundia, patria majestas altercationem istam
 „ dirimet. Filius extra fortem urbi præerit.
 „ Bellum utinam, qui adpetunt, consideratus
 „ concordiusque, quam cupiunt, gerant. ”

XLVI. DELECTUM haberi non ex toto passim populo placuit: decem tribus sorte ductæ sunt; ex his scriptos juniores duo tribuni ad bellum duxere. Cœpta inter eos in urbe certamina, cupiditate eadem imperii, multo impensius in castris accendi: nihil sentire idem: pro sententia pugnare: sua consilia velle, sua imperia sola rata esse: contemnere in vicem, & contemni: donec, castigantibus legatis, tandem ita comparatum est, ut alternis diebus summam imperii haberent. Quæ quum adlata Romam essent, dicitur Q. Servilius, ætate & usu doctus, precatus ab Diis immortalibus, ne discordia tribunorum damnosior reipublicæ esset, quam ad Veios fuisset; &, velut haud dubia clade imminente, institisse filio, ut milites scribe-

ret, & arma pararet. Nec falsus vates fuit: *U. c. 337.*
nam ductu L. Sergii, cujus dies imperii erat, *a. C. 415.*
loco iniquo sub hostium castris, quum, quia
simulato metu receperat se hostis ad vallum,
spes vana expugnandi castra eo traxisset, re-
pentino inpetu Æquorum per supinam vallem
fusi sunt, multique in ruina majore quam
fuga obpressi obruncatique: castraque, eo
die ægre retenta, postero die, circumfusis
jam magna ex parte hostibus, per averfam
portam fuga turpi deseruntur. Duces legati-
que, & quod circa signa roboris de exercitu
fuit, Tusculum petiere. Palati alii per agros
passim multis itineribus, majoris, quam ac-
cepta erat, cladis nuncii Romam contende-
runt. Minus trepidationis fuit, quod eventus
timori hominum congruens fuerat; & quod
subsidia, quæ respicerent in re trepida, præ-
parata erant ab tribuno militum: jussuque
ejusdem, per minores magistratus sedato in
urbe tumultu, speculatores propere missi
nunciavere, Tusculi duces exercitumque esse,
hostem castra loco non movisse. Et, quod
plurimum animorum fecit, dictator ex sena-
tusconsulto dictus Q. Servilius Priscus, vir,
cujus providentiam in republica quum multis

*Prælio
vincuntur.*

*Q. Servi-
lius dicta-
tor.*

V. C. 337.
a. C. 415.

aliis tempestatibus ante experta civitas erat, tum eventu ejus belli, quod uni certamen tribunorum suspectum ante rem male gestam fuerat, magistro equitum creato, a quo ipse tribuno militum dictator erat dictus, filio suo, ut tradidere quidam, (nam alii Aham Servilium magistrum equitum eo anno fuisse scribunt) novo exercitu profectus ad bellum, aditis qui Tusculi erant, duo millia passuum ab hoste locum castris cepit.

*Vincit
Æquos.*

XLVII. TRANSIERAT ex re bene gesta superbia negligentiaque ad Æquos, quæ in Romanis ducibus fuerat. Itaque primo statim prælio quum dictator equitatu inmisso antesignanos hostium turbasset, legionum inde signa inferri prope jussit, signiferumque ex suis unum cunctantem occidit. Tantus ardor ad dimicandum fuit, ut inpetum Æqui non tulerint: victique acie quum fuga effusa petissent castra, brevior tempore & certamine minor castrorum obpugnatio fuit, quam prælium fuerat. Captis direptisque castris, quum prædam dictator militi concessisset, secutique fugientem ex castris hostem equites renunciassent, omnes Lavicanos victos, magnam partem Æquorum Lavicos confugisse; postere

die ad Lavicos ductus exercitus : oppidum-
 que, corona circumdatum, scalis captum ac
 direptum est. Dictator, exercitu victore Ro-
 mam reducto, die octavo, quam creatus erat,
 magistratu se abdicavit; & opportune sena-
 tus, priusquam ab tribunis plebi (r) agrariæ
 seditiones, mentione inlata de agro La-
 vicano dividendo, fierent, censuit frequens,
 coloniam Lavicos deducendam. Coloni ab
 urbe mille & quingenti missi bina jugera ac-
 ceperunt. Captis Lavicis, ac deinde tribunis
 militum consulari potestate, Agrippa Mene-
 nio Lanato, & L. Servilio Strueto, & P.
 Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his,
 & Sp. Rutilio Craſſo, & inſequenti (s) anno
 A. Sempronio Atratino tertium, & duobus
 iterum M. Papirio Mugillano, & Sp. Nau-
 tio Rutilo, biennium tranquillæ externæ res,
 discordia domi ex agrariis legibus fuit.

XLVIII. TURBATORES vulgi erant Spurius
 Mæcilius quartum & Metilius tertium tri-
 buni plebis, ambo absentes creati. Et quum
 rogationem promulgassent, ut ager ex hosti-
 bus captus viritim divideretur, magnæque
 partis nobilium eo plebiscito publicarentur

(r) plebis Crev. (s) inſequenti Gron. Crev.

U. c. 337.

a. C. 415.

Lavici
 capti.

Eo ducta
 colonia.

U. c. 338.

a. C. 414.

Agr. Me-
 nio II.
 & c. Tr.
 Mil.

U. c. 339.

a. C. 413.

A. Sempro-
 nio III.
 & c. Tr.
 Mil.

Discordia
 ex agrariis
 legg.

U. c. 339.
a. C. 413.

fortunæ ; (nec enim ferme quidquam agri ,
ut in urbe alieno solo posita , non armis
partum erat ; nec quod venisset adsignatumve
publice esset , præterquam plebs habebat)
atrox plebi Patribusque propositum videba-
tur certamen : nec tribuni militum , nunc in
senatu , nunc in conciliis privatis principum
cogendis , viam consilii inveniebant ; quum
Ap. Claudius , nepos ejus , qui decemvir
legibus scribendis fuerat , minimus natu ex
Patrum concilio (t) , dicitur dixisse , “ Ve-
tus se ac familiare consilium domo adferre ;
proavum enim suum Ap. Claudium osten-
disse Patribus viam unam dissolvendæ tri-
buniciaë potestatis per collegarum interces-
sionem . Facile homines novos auctoritate
principum de sententia deduci , si temporum
interdum potius , quam majestatis , memor
adhibeatur oratio . Pro fortuna illis animos
esse . Ubi videant , collegas principes agendæ
rei gratiam omnem ad plebem præoccu-
passe , nec locum in ea relictum sibi ; haud
gravate adclinaturos se ad causam senatus ,
per quam universo ordini cum prioribus (u)
se Patrum concilient . ” Adprobantibus

*Appii con-
silium de
parandis
interces-
sionibus.*

(t) consilio Crev. (u) primoribus Gron. Crev.

cunctis, & ante omnes Q. Servilio Prisco, *U. c. 330.*
 quod non degenerasset ab stirpe Claudia, *a. c. 413.*
 collaudante juvenem, negotium datur, ut,
 quos quisque posset ex collegio tribunorum,
 ad intercessionem perlicerent. Misso senatu,
 prensantur ab principibus tribuni: suadendo,
 monendo, pollicendoque gratum id singulis
 privatim, gratum universo senatui fore, sex
 ad intercessionem comparavere. Posteroque
 die quum ex composito relatum ad senatum
 esset de seditione, quam Mæcilius Metilius-
 que largitione pessimi exempli concirent; eæ
 orationes a primoribus Patrum habitæ sunt,
 ut pro se quisque jam nec consilium sibi
 subpetere diceret, nec se ullam opem cernere
 aliam usquam, præterquam in tribunicio au-
 xilio. In ejus potestatis fidem circumventam
 rempublicam, tamquam privatum inopem,
 confugere. Præclarum ipsis potestatique esse,
 non ad vexandum senatum discordiamque or-
 dinum movendam plus in tribunatu virium
 esse, quam ad resistendum improbis collegis.
 Fremitus deinde universi senatus ortus, quum
 ex omnibus partibus curiæ tribuni adpellaren-
 tur: tum, silentio facto, ii, qui præparati
 erant gratia principum, quam rogationem a

collegis promulgatam senatus cenſeat diſſolvendæ reipublicæ eſſe, ei ſe interceſſuros oſtendunt. Gratia interceſſoribus ab ſenatu actæ. Latores rogationis, concione advocata, proditores plebis commodorum ac fervos conſularium adpellantes, aliaque truci oratione in collegas inveſti, actionem depoſuere.

U. c. 340.

a. C. 412.

P. Cornelio &c.

Tr. Mil.

XLIX. Duo adſidua bella inſequens annis habuiſſet, quo P. Cornelius Coſſus, C. Valerius Potitus, Q. (x) Quinctius Cincinnatus, Numerius Fabius Vibulanus, tribuni militum conſulari poteſtate fuerunt; ni Veiens bellum religio principum diſtulſiſſet, quorum agros Tiberis, ſuper ripas effuſus, maxime ruinis villarum vaſtavit. Simul Æquos triennio ante accepta clades prohibuit Bolanis (y), ſuæ gentis populo, præſidium ferre. Excurſiones inde in confinem agrum Lavicanum factæ erant, novisque colonis bellum inlatum. Quam noxam quum ſe conſenſu omnium Æquorum deſenſuros ſperaffent, deſerti ab ſuis, ne memorabili quidem bello, per obſidionem levemque unam pugnam &

*Bolani
victi.*

(x) Q. del. Gron. Crev.

(y) Volanis Gron. Crev.

oppidum & fines amisere. Tentatum ab L. Sextio tribuno plebis, ut rogationem ferret, qua Bolas (z) quoque, sicut Lavicos, coloni mitterentur, per intercessionem collegarum, qui nullum plebiscitum, nisi ex auctoritate senatus passuros se perferri ostenderunt, discussum est. Bolas insequente anno receptis, Æqui, coloniaque eo deducta, novis viribus oppidum firmarunt, tribunis militum Romæ consulari potestate Cn. Cornelio Cossio, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, M. Postumio Regillensi. Huic bellum adversus Æquos permissum est, pravæ mentis homini; quam tamen victoria magis, quam bellum, ostendit. Nam, exercitu impigre scripto ductoque ad Bolas, quum levibus proeliis Æquorum animos fregisset, postremo in oppidum inrupit. Deinde ab hostibus in cives certamen vertit: & quum inter obpugnationem prædam militis fore edixisset, capto oppido, fidem mutavit. Eam magis adducor, ut credam iræ causam exercitui fuisse, quam quod in urbe nuper direpta coloniaque nova minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram, postquam, ab col-

U. c. 341.

a. C. 411.

Cn. Cornelio &c.

Tr. Mil.

(z) *Volas* Gron. *Crev.* sic semper deinceps.

Tom. II.

G

U. c. 341.
a. C. 411.

M. Postu-
mii vox
stolida &
vecors.

légis arcessitus, propter seditiones tribuni-
cias in urbem revertit, audita vox ejus in
concione stolidi ac prope vecors: qua Sextio
tribuno plebis, legem agrariam ferenti, simul
Bolas quoque ut mitterentur coloni, laturum
se dicenti, dignos enim esse qui armis ce-
pissent, eorum urbem agrumque Bolanum
esse; « Malum quidem militibus meis [inquit]
» nisi quieverint: quod auditum non con-
cionem magis, quam mox Patres, offendit.
Et tribunus plebis, vir acer nec infacundus,
nactus inter adversarios superbum ingenium
inmodicamque linguam, quam inritando agi-
tandoque in eas inpelleret voces, quæ in-
vidiæ, non ipsi tantum, sed causæ atque
universo ordini, essent, neminem ex colle-
gio tribunorum militum sapius, quam Postu-
mium, in disceptationem trahebat. Tum vero
secundum tam sævum atque inhumanum dic-
tum, « Auditis [inquit] Quirites, sicut ser-
» vis malum minantem militibus? tamen hæc
» bellua dignior vobis tanto honore videbi-
» tur, quam qui vos, urbe agrisque donatos,
» in colonias mittunt; qui sedem senectuti
» vestræ prospiciunt; qui pro vestris commo-
» dis adversus tam crudeles superbosque ad-

Sextius T.
P. in eum
invehitur.

» versarios depugnant. Incipite deinde mirari, *U. c. 341.*
 » cur pauci jam vestram suscipiant causam. *a. c. 411.*
 » Quid ut a vobis sperent ? an honores, quos
 » adversariis vestris potius ; quam populi
 » Romani propugnatoribus, datis ? Ingenuistis
 » modo, voce hujus audita. Quid id refert ? Jam,
 » si suffragium detur, hunc, qui malum vobis
 » minatur, iis, qui agros sedesque ac fortu-
 » nas stabilire volunt, præferetis.»

L. PERLATA hæc vox Postumii ad milites
 multo in castris majorem indignationem mo-
 vit. « Prædæne interceptorem fraudatoremque
 » etiam malum minari (a) militibus ? »
 Itaque quum fremitus aperte esset, & quæstor
 P. Sestius eadem violentia coerceri putaret
 seditionem posse, quæ mota erat ; missis ad
 vociferantem quemdam militem licitore, quum
 inde clamor & jurgium oriretur, saxo ictus
 turba excedit ; insuper increpante, qui vul-
 neraverat, « habere quæstorem, quod impe-
 » rator esset militibus minatus. » Ad hunc
 tumultum aditus Postumius asperiora omnia
 fecit acerbis quæstionibus, crudelibus sup-
 pliciiis. Postremo quum modum iræ nullum
 faceret, ad vociferationem eorum, quos ne-
 cari sub crate jusserat, concursu facto, ipse

(a) minitari Gron. Crev.

U. c. 341.
a. C. 411. ad interpellantes poenam vecors de tribunali decurrit. Ibi quum submoventes passim lictores centurionesque vexarent turbam, eo indignatio erupit, ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam

Ab exercitu lapidibus obruitur Postumius.

atrox facinus postquam est Romam nunciatum, tribunis militum de morte collegæ per senatum quæstiones decernentibus, tribuni plebis intercedebant. Sed ea contentio ex certamine alio pendebat; quod cura incesserat Patres, ne metu quæstionum plebs iraque (b) tribunos militum ex plebe crearet: tendebantque summa ope, ut consules crearentur. Quum senatusconsultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem intercederent consularibus comitiis, res ad interregnum rediit. Victoria deinde penes Patres fuit.

U. c. 342.
a. C. 410.

A. Cornelio, L. Furio Coss.

Quæstio de Postumii eade.

LI. Q. Fabio Vibulano interrege comitia habente, consules creati sunt A. (c) Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, ut de quæstione Postumianæ cædis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent; plebesque præficeret quæstioni, quem

(b) *iraque l. irata Gron.*

(c) *M, Gron. Crev.*

vellet. A plebe consensu populi consulibus ^{U. c. 342.}
negotium mandatur; qui, summa modera- ^{a. C. 410.}
tione ac lenitate per paucorum supplicium,
quos sibimet ipsos conscisse mortem satis
creditum est, transacta re, nequivere tamen
consequi, ut non ægerrime id plebs ferret.
« Jacere tamdiu inritas sanctiones, quæ de
» suis commodis ferrentur: quum interim
» de sanguine & supplicio suo latam legem
» confestim exerceri, & tantam vim habere. »
Aptissimum tempus erat, vindicatis seditio-
nibus, delinimentum (d) animis Bolani agri
divisionem objici: quo facto minuisent de-
siderium agrariæ legis, quæ possessio per in-
juriam agro publico Patres pellebat. Tunc
(e) hæc ipsa indignitas angebat animos, non
in retinendis modo publicis agris, quos vi
teneret, pertinacem nobilitatem esse; sed ne
vacuum quidem agrum, nuper ex hostibus
captum, plebi dividere; mox paucis, ut ce-
tera, futurum prædæ. Eodem anno adver-
sus Volscos, populantes Hernicorum fines,
legiones ductæ a Furio consule, quum hostem
ibi non invenissent, Ferentinum, quo magna

Ferenti-
num cap-
tum.

(d) *delinimentum* Gron. Crev.

(e) *Tum* Gron. Crev.

multitudo Volscorum se contulerat, cepere. Minus prædæ, quam speraverant, fuit: quod Volsci, postquam spes tuendi exigua erat, sublatis rebus, nocte oppidum reliquerunt. Postero die prope desertum capitur, Hernicis ipse ager dono datus.

U. c. 343.

a. C. 499.

Q. Fabio,

C. Furio

Coss.

LII. ANNUM modestia tribunorum quietum excepit tribunus plebis L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilo consulibus. Is quum (f) principio statim anni, velut pensum nominis familiæque, seditiones agrariis

Pestilentia

legibus promulgandis cieret; pestilentia coorta, minacior tamen quam perniciosior, cogitationes hominum a foro certaminibusque publicis ad domum curamque corporum nutriendorum avertit: minusque eam damnosam fuisse, quam seditio futura fuerit, credunt. Defuncta civitate plurimorum morbis, perpaucis funeribus, pestilentem annum inopia frugum, neglecto cultu agrorum, (ut plerumque fit) excepit, M. Papirio Atratio, C. Nautio Rutilo consulibus. Jam fames, quam pestilentia, tristior erat, ni, dimissis circa omnes populos legatis, qui Etruscum mare, quique Tiberim adcolunt, ad frumen-

Inopia frugum.

U. c. 344.

a. C. 408.

M. Papirio,

C. Nautio

Coss.

(f) *surz Gron.*

tum mercandum, annonæ foret subventum. Superbe ab Samnitibus, qui Capuam habebant Cumasque, legati prohibiti commercio sunt: contra ea benigne ab Siculorum tyrannis ad-
 juti. Maximos commeatus summo Etruriæ studio Tiberis devexit. Solitudinem in civitate ægra experti consules sunt: quum, in legationes non plus singulis senatoribus invenientes, coacti sunt binos equites adjicere. Præterquam ab morbo annonaque, nihil eò biennio intestini externive incommodi fuit. At ubi hæ sollicitudines discessere, omnia, quibus turbari solita erat civitas, domi discordia, foris bellum exortum.

LIII. MANIO (g) Æmilio, C. Valerio Potito consulibus, bellum Æqui parabant: Volscis, quamquam non publico consilio, capeffentibus arma, voluntariis mercede secutis militiam. Ad quorum famam hostium (jam enim in Latinum Hernicumque transcenderant agrorum) delectum habentem Valerium consulem M. Mænius tribunus plebis, legis agrariæ lator, quum impediret, auxilioque tribuni nemo invitus sacramento diceret; repente nunciatur, arcem Carventanam ab

*U. c. 344.
 a. C. 408.*

*U. c. 345.
 a. C. 407.
 M. Æmilio, C. Valerio
 Coss.
 Bellum
 cum
 Æquis.*

(g) Manio I, Mamerco Gron. Crév.

U. c. 345.
a. C. 407.

hostibus occupatam esse. Ea ignominia accepta quum apud Patres invidiæ Mænio fuit, tum ceteris tribunis, jam ante præparatis intercessoribus legis agrariæ, præbuit justiore causam resistendi collegæ. Itaque quum res diu ducta per altercationem esset; consulibus Deos hominesque testantibus, «quidquid ab »hostibus cladis ignominiaque aut jam ac- »ceptum esset, aut inmineret, culpam penes »Mænium fore, qui delectum impediret; »Mænio contra vociferante, «si injusti do- »mini possessione agri publici cederent, se »moram delectui non facere; »decreto interposito, novem tribuni sustulerunt certamen; pronunciaveruntque ex collegii sententia, «C. Valerio consuli se, damnum aliam- »que coërcitionem, adversus intercessionem »collegæ, delectus causa detrectantibus »militiam inhibenti, auxilio futuros esse. »Hoc decreto consul armatus quum paucis, adpellantibus tribunum, collum torfisset, metu ceteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Carventanam arcem, quamquam invisus infestusque consuli erat, impigre primo statim adventu, dejectis qui in præsidio erant, arcem recipit. Prædatores, ex præsidio per

*Recepta a
Romanis
arx Car-
ventana.*

neglegentiam dilapsi, occasionem aperuere ad invadendum. Prædæ ex adfiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum. Venditum sub hasta consul in ærarium redigere quæstores jussit, tum prædicans participem prædæ fore exercitum, quum militiam non abnuisset. Auctæ inde plebis ac militum in consulem iræ. Itaque, quum ex senatusconsulto urbem ovans introiret, alternis inconditi versus militari licentia jactati: quibus consul increpitus, Mæniî celebre nomen laudibus fuit, quum ad omnem mentionem tribuni favor circumstantis populi plausuque & adsensu cum vocibus militum certaret. Plusque ea res, quam prope sollempnis militum lascivia in consulem, curæ Patribus injecit. Et tamquam haud dubius inter tribunos militum honos Mæniî, si peteret, consularibus comitiis est exclusus.

LIV. CREATI consules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus iterum. Non alias ægrius plebs tulit, tribunicia sibi comitia non commissa. Eum dolorem quæstorii comitiis simul ostendit, & ultra est, tunc primum plebeiis quæstoribus creatis: ita ut,

*U. c. 345;
a. C. 407.*

*U. c. 346.
a. C. 406.*

Cn. Cornelio, L. Furio II.

Coss. Quæstores plebei, indeque discordiæ.

V. c. 346.
a. C. 406.

in quatuor creandis, uni patricio Cæsoni Fabio Ambusto relinqueretur locus, tres plebei, Q. Silius, P. Ælius, P. Pupius clarissimarum familiarum juvenibus præferrentur. Auctores fuisse tam liberi populo suffragii Icilius accipio, ex familia infestissima Patribus tres in eum annum tribunos plebis creatos, multarum magnarumque rerum molem avidissimo adeo populo ostentantes: quum adfirmassent, nihil se moturos, si ne quæstoriis quidem comitiis, quæ sola promiscua plebi Patribusque reliquisset senatus, satis animi populo esset ad id, quod tamdiu velent, & per leges liceret. Pro ingenti itaque victoria id fuit plebi: quæsturamque eam non honoris ipsius sine æstimabant; sed patefactus ad consulatum ac triumphos locus novis hominibus videbatur. Patres contra, non pro communicatis, sed pro amissis honoribus, fremere; negare, « Si ea ita sint, liberos » tollendos esse: qui pulsi majorum loco, » cernentesque alios in possessione dignitatis » suæ, Sali Flaminesque nusquam alio, quam » ad sacrificandum pro populo, sine imperiis » ac potestatibus relinquuntur. » Inritatis utriusque partis animis, quum & spiritus

plebes sumfisset, & tres ad popularem causam celeberrimi nominis haberet duces; Patres omnia quæstoriis comitiis, ubi utrumque plebi liceret, similia fore cernentes, tendere ad consulum comitia, quæ nondum promiscua essent. Icilius contra tribunos militum creandos dicere, & tandem aliquando inpartiendo plebi honores.

LV. SED nulla erat consularis actio, quam impediendo id, quod petebant, exprimerent: quum mira opportunitate, Volscos & Æquos prædatum extra fines exisse in agrum Latinum Hernicumque, adfertur. Ad quod bellum ubi ex fenatusconsulto consules delectum habere occipiunt; obstare tunc enixe tribuni, sibi plebique eam fortunam oblatam memorantes. Tres erant, & omnes acerrimi viri, generosique jam (h), ut inter plebeios. Duo, singuli singulos, sibi consules adservandos assidua opera desumunt: uni concionibus data nunc detinenda, nunc concienda, plebs. Nec delectum consules, nec comitia, quæ petebant, tribuni expediebant. Inclinate deinde se (i) fortuna ad causam plebis, nuntii veniunt, arcem Carventanam,

*U. e. 346.
a. C. 406.*

*Volsci &
Æqui bellum inferunt.*

Discordia domestica.

*Arcem Carventanam
capta ab hostibus.*

(h) etiam Gron. (i) se del. Gron. Crev.

*U. c. 346.
a. C. 406.*

dilapsis ad prædam militibus, qui in præsi-
dio erant, Æquos, interfectis paucis custo-
dibus arcis, invasisse: alios recurrentes in
arcem, alios palantes in agris cæfos. Ea ad-
versa civitati res vires tribuniciaë actioni ad-
jecit. Nequidquam enim tentati, ut dum de-
nique desisterent inpediendo bello, postquam
non cessere nec publicæ tempestatî, nec suæ
invidiaë, pervincunt, ut senatusconsultum
fiat de tribunis militum creandis: certo ta-
men pacto, ne cuius ratio haberetur, qui eo
anno tribunus plebis esset: neve quis refi-
ceretur in annum tribunus plebis; haud du-
bie Iciliös denotante senatu, quos mercedem
seditiosi tribunatus petere consulatum infimu-
labant. Tum delectus haberi, bellumque om-
nium ordinum consensu adparari cœptum.
Consules ambo profecti sint ad arcem Car-
ventanam: an alter ad comitia habenda sub-
sisterit, incertum diversi auctores faciunt.
Illa pro certo habenda, in quibus non
dissentiant, ab arce Carventana quum diu
nequidquam obpugnata esset, recessum: Ver-
ruginem in Volscis eodem exercitu recep-
tam; populationesque & prædas & in Æquis
& in Volscö agro ingentes factas.

*Verrugo
recepta a
Rom.*

LVI. ROMÆ sicut plebis victoria fuit in eo, ut, quæ mallent, comitia haberent; ita eventu comitorum Patres vicere: namque tribuni militum consulari potestate contra spem omnium tres patricii creati sunt, C. Julius Iulus, P. Cornelius Cossus, C. Servilius Ahala. Artem adhibitam ferunt a patriciis, (cujus eos Icilius tum quoque infimulabant) quod turbam indignorum candidatorum intermiscendo dignis, tædio sordium in quibusdam insignium, populum a plebeiis avertissent. Volscos deinde & Æquos, seu Carventana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidium ad iram compulisset, fama adfertur summa vi ad bellum coortos: caput rerum Antiates esse: eorum legatos utriusque gentis populos circumisse, castigantes ignaviam, quod, abditi intra muros, populabundos in agris vagari Romanos prioræ anno, & obprimi Verruginis præsidium, passi essent: jam non exercitus modo armatos, sed colonias etiam, in suos fines mitti: nec ipsos modo Romanos sua divisa habere, sed Ferentinum etiam de se captum Hernicis donasse. Ad hæc quum inflammarentur animi, ut ad quosque ventum erat, numerus junio-

U. c. 347.

a. C. 403.

C. Julio

&c. Tr.

Mil.

Bellum
a Volscis
& Æquis
inlatum.

D. c. 347. rum conscribatur. Ita omnium populorum
a. C. 405. juvenus Antium contracta, ibi castris pos-
 itis hostem obperiebantur. Quæ ubi tumultu
 majore etiam, quam res erat, nunciantur
 Romam, senatus extemplo (quod in rebus
 trepidis ultimum consilium erat) dictatorem
 dici jussit. Quam rem ægre passos Julium
 Corneliumque ferunt; magnoque certamine
 animorum rem actam: quum primores Pa-
 trum, nequidquam conquesti, non esse in
 auctoritate senatus tribunus militum, postre-
 mo etiam tribunos plebei (k) adpellarent,
 & consulibus quoque ab ea potestate vim
 super tali re inhibitam referrent; tribuni
 plebei, læti discordia Patrum, « nihil esse in
 » his auxilii » dicerent, « qui non civium,
 » non denique hominum numero essent: si
 » quando promiscui honores, communicata
 » respublica esset, tum se animadversuros,
 » ne qua, superbia magistratuum, inrita sena-
 » tusconsulta essent; interim patricii, soluri
 » legum magistratuumque verecundia, per se
 » quoque tribuniciam potestatem agerent.»

LVII. HÆC contentio minime idoneo tem-
 pore, quum tantum belli in manibus esset,

(k) plebi Gron. sic & paulo post,

occupaverat cogitationes hominum : donec ,
 ubi diu alternis Julius Corneliusque , « quum
 » ad id bellum ipsi fatis idonei duces essent ,
 » non esse æquum , mandatum sibi a populo
 » eripi honorem , » differuere ; tum Ahala Ser-
 vilius tribunus militum , « Tacuisse se tandiu
 [ait] « non quia incertus sententiæ fuerit ;
 » (quem enim bonum civem fecernere sua a
 » publicis consilia?) sed quia maluerit , collegas
 » sua sponte cedere auctoritati senatus , quam
 » tribuniciam potestatem adversus se imple-
 » rari paterentur . Tum quoque , si res sine-
 » ret , libenter se daturum tempus iis fuisse
 » ad receptum nimis pertinacis sententiæ ;
 » sed , quum belli necessitates non expectent
 » humana consilia , potiore sibi collegarum
 » gratia rempublicam fore : & , si maneat in
 » sententiâ senatus , dictatorem nocte proxi-
 » ma dicturum : ac , si quis intercedat sena-
 » tusconsulto , auctoritate se fore contentum . »
 Quo facto quum haud inmeritam laudem
 gratiamque apud omnes tulisset , dictatore
 P. Cornelio dicto , ipse ab eo magister equi-
 tum creatus exemplo fuit collegas eumque
 intuitibus , quam gratia atque honos oppor-
 tuniora interdum non cupientibus essent. Bel-

U. c. 347.
 a. C. 405.

P. Corne-
 lius dicta-
 tor.

U. c. 347. lum haud memorabile fuit. Uno atque eo
a. C. 405. facili prœlio cæsi ad Antium hostes. Victor

Volsci
cæsi.

exercitus depopulatus Volscum agrum. Castellum ad lacum Fucinum vi expugnatum : atque in eo tria millia hominum capta, ceteris Volscis intra mœnia compulsis, nec defendentibus agros. Dictator, bello ita gesto, ut tantum non defuisse fortunæ videretur, felicitate, quam gloria major in urbem rediit, magistratuque se abdicavit. Tribuni militum, mentione nulla comitorum consularium habita, (credo ob iram dictatoris creati) tribunorum militum comitia edixerunt. Tum vero gravior cura Patribus incessit ; quippe quum prodi causam ab suis cernerent. Itaque sicut priore anno per indignissimos ex plebeiis candidatos omnium, etiam dignorum, tædium fecerant ; sic tum, primoribus Patrum splendore gratiaque ad petendum præparatis, omnia loca obtinere, ne cui plebeio aditus esset. Quatuor creati sunt, omnes jam functi eo honore, L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, Numerius Fabius Vibulanus, C. Servilius Ahala. Hic resectus continuato honore, quum ob alias virtutes, tum ob recentem favorem unica moderatione partum.

U. c. 348.
a. C. 404.
C. Furio,
&c. Tr.
Mil.

LIBER IV CAP. LVIII 113

LVIII. Eo anno, quia tempus induciarum cum Veienti populò exierat, per legatos fe-
 cialesque res repeti cœptæ, quibus venien-
 tibus ad finem legatio Veientium obviam fuit.
 Petiere, ne prius, quam ipsi senatum Roma-
 num adissent, Veios iretur. Ab senatu inpe-
 tratum, quia discordia intestina laborarent
 Veientes, ne res ab iis repeterentur: tantum
 afuit, ut ex incommodo alieno sua occasio
 peteretur. Et in Volscis accepta clades, amisso
 Verrugine præsidio: ubi tantum in tempore
 fuit momenti, ut, quum precantibus opem
 militibus, qui ibi a Volscis obsidebantur,
 succurri, si maturatum esset, potuisset, ad
 id venerit exercitus subsidio missus, ut ab
 recenti cæde palati ad prædandum hostes
 obprimerentur. Tarditatis causa in senatu
 magis fuit, quam in tribunis: qui, quia
 summa vi restare nunciabantur, parum cogi-
 taverunt, nulla virtute superari humanarum
 virium modum. Fortissimi milites non
 tamen, nec vivi, nec post mortem, inulti
 fuere. Insequenti anno, P. & Cn. Corneliis
 Cossis, Numerio Fabio Ambusto, L. Valerio
 Potito, tribunis militum consulari potestate,
 Veiens bellum motum ob superbum respon-

*U. c. 343.
 a. C. 404.*

*Amissum
 Verrugine
 præsidium.*

*U. c. 349;
 a. C. 403.
 P. & Cn.
 Corneliis,
 & C. Tr.
 Mil.*

U. c. 349.

a. C. 403.

*Decretum
senatus de
indicendo
Veientibus
bello.*

sum Veientis fenatus; qui legatis repetenti-
bus res, ni facefferent prope urbe finibus-
que, daturos, quod Lars Tolumnius dedis-
set, responderi iussit. Id Patres ægre passi
decrevere, ut tribuni militum de bello in-
dicendo Veientibus primo quoque die ad
populum ferrent. Quod ubi primo promul-
gatum est, fremere juvenus, “ Non debel-
latum cum Volscis esse: modo duo
præsidia occisione occisa, & cum peri-
culo retineri. Nullum annum esse, quo
non acie dimicetur: &, tamquam pœni-
teat laboris, novum bellum cum finitimo
populo & potentissimo parari; qui omnem
Etruriam sit concitaturus. ” Hæc sua sponte
agitata. Insuper tribuni plebis accendunt:
“ Maximum bellum Patribus cum plebe esse
dicunt: eam de industria vexandam mi-
litia trucidandamque hostibus objici: eam
procul urbe haberi atque ablegari, ne do-
mi per otium memor libertatis colonia-
rumque, aut agri publici, aut suffragii
libere ferendi consilia agiter: ” presan-
tesque veteranos, stipendia cujusque & vul-
nera ac cicatrices numerabant: “ quid jam
integri esse in corpore loci ad nova vul-

33 nera accipienda? quid super sanguinis, qui *U. c. 349³*
 33 dari pro republica posset; 33 rogantes. *a. C. 403³*
 Hæc quum in sermonibus concionibusque
 interdum agitantes avertissent plebem ab sus-
 cipiendo bello, profertur tempus ferundæ
 (1) legis, quam, si subiecta invidiæ esset,
 antiquari adparebat.

LIX. INTERIM tribunos militum in Volscum
 agrum ducere exercitum placuit. Cn. Corne-
 lius unus Romæ relictus. Tres tribuni, post-
 quam nullo loco castra Volscorum esse,
 nec commissuros se prælio adparuit, tripar-
 tito ad devastandos fines discessere. Valerius
 Antium petit, Cornelius Ectras: quacum-
 que incessere, late populati sunt testa agros-
 que, ut distinerent Volscos. Fabius, quod
 maxime petebatur, ad Anxur obpugnandum
 sine ulla populatione accessit. Anxur fuit,
 quæ nunc Tarracinæ sunt, urbs prona in
 paludes: ab ea parte Fabius obpugnationem
 ostendit. Circummissæ quatuor cohortes cum
 C. Servilio Ahala, quum imminentem urbi
 collem cepissent, ex loco altiore, qua nul-
 lum erat præsidium, ingenti clamore ac tu-
 multu moenia invasere. Ad quem tumultum

*Bellum
 cum
 Volscis*

*Anxur vñ
 capium &
 direptum*

(1) ferendæ Gron. Crev.

U. c. 349.
a. C. 403.

obstupefacti, qui adversus Fabium urbem in-
firmam tuebantur, locum dedere scalas admo-
vendi: pleaque hostium cuncta erant, & in-
mitis (m) diu caedes pariter fugientium ac
resistentium, armatorum atque inermium
fuit. Cogebantur itaque victi, quia ceden-
tibus spei nihil erat, pugnam inire: quum
pronunciatum repente, ne quis præter arma-
tos violaretur, reliquam omnem multitudinem
voluntariam exuit armis: quorum ad duo
millia & quingenti vivi capiuntur. A cæ-
tera præda Fabius militem abstinuit, donec
collegæ venirent: ab illis quoque exerciti-
bus captum Anxur disitans esse, qui cete-
ros Volscos a præsidio ejus loci avertissent.
Qui ubi venerunt, oppidum veteri fortuna
opulentum tres exercitus diripere: eaque
primum benignitas imperatorum plebem Pa-
tribus conciliavit. Additum deinde omnium
maxime tempestivo principum in multitudi-
nem munere, ut ante mentionem ullam ple-
bis tribunorumve decerneret senatus, ut
stipendium miles de publico acciperet, quum
ante id tempus de suo quisque functus eo
munere esset.

*Decretum
militibus
stipendium*

(m) inmitis 1, in muris Gronz

LX. NIHIL acceptum unquam a plebe tanto gaudio traditur. Concursum itaque ad curiam esse, prensatasque exeuntium manus, & Patres vere adpellatos; effectum esse factentibus, ut nemo pro tam munifica patria, donec quidquam virium superesset, corpori aut sanguini suo parceret. Quum commoditas juvaret, rem familiarem saltem adquiescere eo tempore, quo corpus addictum atque operatum reipublicæ esset; tum, quod ultro sibi oblatum esset, non a tribunis plebis unquam agitatam, non suis sermonibus efflagitatum, id efficiebat multiplex gaudium cumulatioremque gratiam rei. Tribuni plebis, communis ordinum lætitiæ concordiaque soli expertes, negare, « Tam id lætum » Patribus universis nec prosperum fore, » quam ipsi crederent. Consilium specie prima melius fuisse, quam usu adpariturum, » Unde enim eam pecuniam confici posse, » nisi tributo populo indicto? Ex alieno igitur aliis largitos. Neque, id etiamsi ceteri » ferant, passuros eos, quibus jam emerita » stipendia essent; meliore conditione alios » militare, quam ipsi militassent; & eosdem » in sua stipendia inpenas fecisse, & in alio-

*U. c. 349.
a. C. 403.*

*Calumniæ
Tribunorum
plebis.*

*V. c. 349.
a. C. 403.*

*Tributum
indictum.*

*Patres
conferunt
primi.*

*Plebs
sequitur.*

*V. c. 350.
a. C. 402.
T. Quinc-
tio & c.
T. Mil.*

rum facere. » His vocibus moverunt partem plebis. Postremo, indicto jam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio se futuros, si quis in militare stipendium tributum non contulisset. Patres bene ceptam rem perseveranter tueri : conferre ipsi primi : & quia nondum argentum signatum erat, æs grave plauftris quidam ad ærarium convehentes, speciosam etiam conlationem faciebant. Quum senatus summa fide ex censu contulisset, primores plebis, nobilium amici, ex composito conferre incipiunt. Quos quum & a Patribus conlaudari, & a militari ætate tamquam bonos cives conspici vulgus hominum vidit, repente, spreto tribunicio auxilio, certamen conferendi est ortum. Et, lege perlata de indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte voluntarium novi tribuni militum consulari potestate Veios duxere.

LXI. FUERE autem tribuni T. Quinctius Capitolinus, Q. (o) Quinctius Cincinnatus, C. Julius Iulus iterum, A. Manlius, L. Furius Medullinus tertium (p), Manius

(o) Q. l. P. Gron. Crev.

(p) tertium l. iterum Gron. Crev.

Æmilius Mamercinus. Ab his primum circumfessi Veii sunt ; sub cujus initium obfessionis quum Etruscorum concilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum eſſet, parum conſtitit, bellone publico gentis univerſæ ruendi Veientes eſſent. Ea obpugnatio ſegnior inſequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusque ad Volſcum avocata bellum. Tribunos militum conſulari poteſtate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium, Manium Sergium Fidenatem, P. Cornelium Maluginenſem, Cn. Cornelium Coſſum, Cæſonem Fabium Ambuſtum, Sp. Nautium Rutilum iterum. Cum Volſcis inter Ferentinum atque Ecetram ſignis conlatis dimicatum. Romanis ſecunda fortuna pugnæ fuit. Artena inde, Volſcorum oppidum, ab tribunis obſideri cœpta. Inde inter eruptionem tentatam, compulſo in urbem hoſte, occaſio data eſt Romanis inrumpendi, præterque arcem cetera capta. In arcem munitam natura globus armatorum conceſſit. Infra arcem cæſi captique multi mortales. Arx deinde obſidebatur : nec aut vi capi poterat, quia pro ſpatio loci ſatis præſidii habebat ; aut ſpem dabat deditioſis, omni publico frumento, priuſquam urbs cape-

*Obſeſſi
Veii.*

*U. c. 351.
a. C. 401.*

*C. Valerio
III. &c.
Tr. Mil.*

*Vidi
Volſci.*

*Artena
capta.*

U. c. 357.
a. C. 401.

retur, in arcem convecto. Tædioque recessum inde foret, ni servus arcem Romanis prodidisset: ab eo milites per locum arduum accepti cepere. A quibus quum custodes trucidarentur, cetera multitudo, repentino pavore obpressa, in deditionem venit. Diruta & arce & urbe Artena, reductæ legiones ex Volscis; omnisque vis Romana Veios conversa est. Proditori, præter libertatem, duarum familiarum bona in præmium data. Servius Romanus vocitatus. Sunt, qui Artenam Veientium, non Volscorum, fuisse credant. Præbet errorem, quod ejusdem nominis urbs inter Cære atque Veios fuit: sed eam reges Romani delevere, Cæretumque, non Veientium, fuerat. Altera hæc nomine eodem in Volseo agro fuit, cujus excidium est dictum.